CamScanner ile tarandı

KATILIM BELGESİ

Sayın

Arş. Gör. Dr. Hasan YÜCEL

23-24 Kasım 2019 tarihleri arasında Ankara'da düzenlenen

Uluslararası 24 Kasım Başöğretmen

Eğitim ve Yenilikçi Bilimler Sempozyumu'na katılmış,

TEKRÂR-I NUZÛL MÜ? TEZKÎR-I NUZÛL MÜ?

isimli eseri sözlü olarak sunulmuştur

Prof. Dr. Necati DEMİR
Düzenleme Kurulu Başkanı

INSTITUTE OF ECONOMIC DEVELOPMENT AND SOCIAL RESEARCHES
2010

24 KASIM
BAŞÖĞRETMEN

ULUSLARARASI EĞİTİM VE YENİLİKÇİ BİLİMLER SEMPOZYUMU

23-24 Kasım 2019

ANKARA

TAM METİN KİTABI

ISBN- 978-625-7029-26-1

TAM METİN KİTABI

Editörler

Doç. Dr. Fizuli MUSTAFAYEV

Elvan CAFAROV

- Bu kitabın tüm hakları İKSAD Yayınevi'ne aittir.
- Yazarlar etik ve hukuki olarak eserlerinden sorumludurlar.
- İKSAD Publications - 2019©

- ISBN- 978-625-7029-26-1
- **Yayın tarihi:** : 11.12. 2019

SEMPOZYUM HAKKINDA

Uluslararası
24 KASIM BAŞÖĞRETMEN EĞİTİM ve YENİLİKÇİ BİLİMLER SEMPOZYUMU

TARİHİ VE YERİ

23-24 Kasım 2019

ANKARA

DÜZENLEYEN KURUM

İKSAD-İktisadi Kalkınma ve Sosyal Araştırmalar Derneği

DÜZENLEME KURULU

Prof. Dr. Hacer HUSEYNOVA

Prof. Dr. M. Salih MERCAN

Prof. Dr. Necati DEMİR

Prof. Dr. Salih ÖZTÜRK

Doç. Dr. Sehrana KASIMI

RESMİ DİLLERİ

Türkçe, Rusça, İngilizce

KATILIMCI ÜLKELER

Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Rusya, Özbekistan, Kırgızistan

Kabul Edilen Bildiri Sayısı

119 bildiri

REDDEDİLEN BİLDİRİ SAYISI

22 bildiri

DEĞERLENDİRME SÜRECİ

**Tüm başvurular Çift kör hakem değerlendirmesi sürecinden geçmiştir.*

BİLİM KURULU

Prof. Dr. Alia R. MASALİMOVA
Al – Farabi Kazak Milli Üniversitesi

Prof. Dr. Afaq SADIKOVA
Bakü Devlet Üniversitesi

Prof. Dr. Hacer HUSEYNOVA
Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Prof. Dr. Osman ADIGÜZEL
Fırat Üniversitesi

Prof. Dr. M. Salih MERCAN
Bitlis Eren Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet OKUR
Karadeniz Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa TALAS
Ömer Halisdemir Üniversitesi

Prof. Dr. İ. Bakır ARABACI
Fırat Üniversitesi

Prof. Dr. Necati DEMİR
Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Osman ERKMEN
Gaziantep Üniversitesi

Doç. Dr. Deniz ÜNAL
Çukurova Üniversitesi

Doç. Dr. Fehmi ÇALIK
Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi

Doç. Dr. Ferit GÜRBÜZ
Hakkari Üniversitesi

Doç. Dr. Osman Kubilay GÜL
Cumhuriyet Üniversitesi
Doç. Dr. Şayan ULUSAN
Manisa Celal Bayar Üniversitesi

Doç. Dr. Elvan YALÇINKAYA
Ömer Halisdemir Üniversitesi

Doç. Dr. Hatice Zekavet KABASAKAL
Dokuz Eylül Üniversitesi

Doç. Dr. Hatice KADIOĞLU ATEŞ
İstanbul Sebahattin Zaim Üniversitesi

Doç. Dr. Ümmügülsüm CANDEĞER
Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi

Dr. Ali ÖZER
Cumhuriyet Üniversitesi

Dr. Bayram POLAT
Ömer Halisdemir Üniversitesi

Dr. Damira BAİGONUSHOVA
Kırgızistan Türk Manas Üniversitesi

Dr. Furkan ÇELEBİ
Yozgat Bozok Üniversitesi

Dr. Klara PUŞKİNA
Çuvaş Devlet Üniversitesi

Dr. Malik YILMAZ
Atatürk Üniversitesi

Dr. Murat KÜRKCÜ
Sakarya Üniversitesi

Dr. Raziiakhan ABDIEVA
Kırgızistan Türk Manas Üniversitesi

Dr. M. Ertuğ YAVUZ
Bozok Üniversitesi

Dr. Mustafa ÖZKAN
Trakya Üniversitesi

Dr. Selahattin YAKUT
Yozgat Bozok Üniversitesi

Dr. Serdar GÜNGÖR
Uşak Üniversitesi

Dr. Serir UZUN
Düzce Üniversitesi

Dr. Seydi YIKMIŞ
Namık Kemal Üniversitesi

Dr. Suzan ONUR YAMAN
Karabük Üniversitesi

Dr. Turan ÇAKIR
Sakarya Üniversitesi

Dr. Ayşe ERKMEN
Gaziantep Üniversitesi

Uluslararası Konuşmacılar

Doç. Dr. Fizuli MUSTAFAYEV -Azerbaijan

Проф. Ғалия Медеуова – Kazakistan

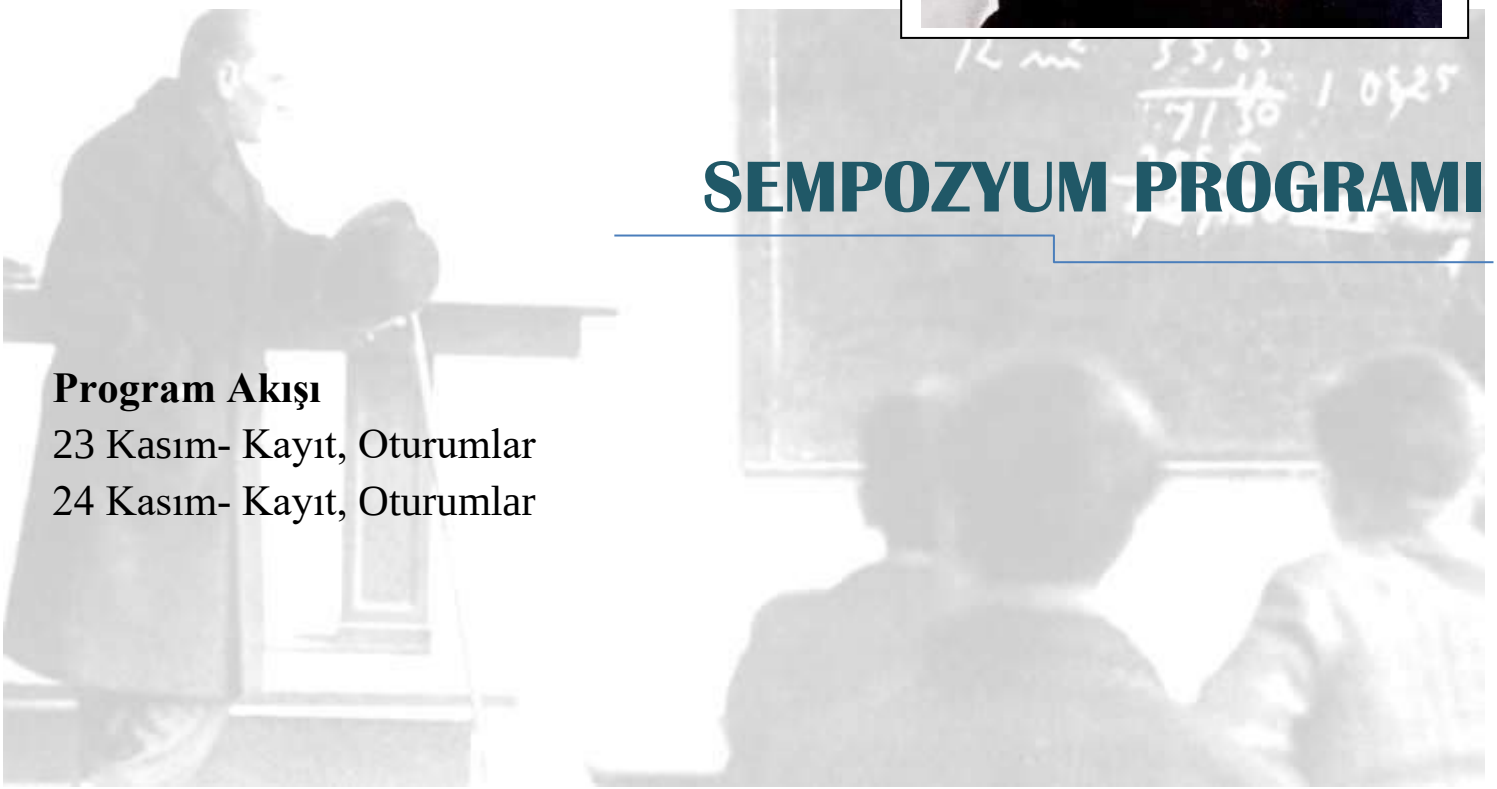
Aldibekova Sholpan - Özbekistan

Б.С Жошибекова – Kırgızistan

Хадиша Нурходжаева- Rusya

24 KASIM
BAŞÖĞRETMEN
EĞİTİM VE YENİLİKÇİ BİLİMLER SEMPOZYUMU
23-24 Kasım 2019
ANKARA

SEMPOZYUM PROGRAMI

Program Akışı

23 Kasım- Kayıt, Oturumlar

24 Kasım- Kayıt, Oturumlar

23 .11 .2019/ CUMARTESİ

Saat: 10:00-12:00

SALON- 1 OTURUM-1	MODERATÖR: **Dr. Mukadder GÜNERİ**
Doç. Dr. Semra KIRANLI GÜNGÖR Öğrt. Burcu YOĞURTCU Öğr. Gör. Mehmet GÜNGÖR	ÖĞRETMENLİK MESLEĞİ, 24 KASIM VE BAŞÖĞRETMEN ÜZERİNE ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİ
Yüksel YILDIRIM	BAŞÖĞRETMEN Mustafa Kemal ATATÜRK'ÜN OKUDUĞU KİTAPLARA GENEL BİR BAKIŞ
Arş. Gör. Yasemin IŞIK	MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'ÜN EĞİTİMCİ KİŞİLİĞİ VE "BAŞÖĞRETMEN" UNVANI
Arş. Gör. Yasemin IŞIK	MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'ÜN MİLLÎ ŞUURUN GELİŞMESİNDEKİ ROLÜ
Dr. Mukadder GÜNERİ	TÜRK EĞİTİM TARİHİ VE BAŞÖĞRETMEN
Doç. Dr. Nurhan AYDIN Zafer IŞIK	KÂZIM KARABEKİR PAŞA'NIN EĞİTİM KADEMELERİNE YÖNELİK GÖRÜŞ VE DÜŞÜNCELERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ
Dr. Öğr. Üyesi Bayram GÖKBULUT Çağdaş BİLGİN	BİLİŞİM TEKNOLOJİLERİ ALANI ÖĞRENCİLERİNİN MESLEK DERSLERİ İLE KÜLTÜR DERSLERİNE KARŞI TUTUMLARI
Prof. Dr. Hasan Güner BERKANT Zeynep BURUN	ÖĞRETMENLERİN İŞ MOTİVASYONLARINI ETKİLEYEN FAKTÖRLERE YÖNELİK GÖRÜŞLERİ
Araş. Gör. Gizem Hediye EREN Araş. Gör. Dr. Merve BULDAÇ	ÖĞRETMEN VE MİMAR KİMLİĞİYLE MUALLA EYÜBOĞLU ANHEGGER: HASANOĞLAN YÜKSEK KÖY ENSTİTÜSÜ ÖRNEĞİ

23.11.2019/CUMARTESİ

Saat: 12:00-14:00

SALON-1 OTURUM-2	MODERATÖR: Prof. Dr. Soner YAVUZ & **Dr. Sibel DEMİR KAÇAN**
Aynur Elif BULUT Prof. Dr. Mehmet YILMAZ	FEN LİSESİ ÖĞRENCİLERİNİN EPİSTEMOLOJİK İNANÇ DEĞERLERİNİN BELİRLENMESİ
Aynur Elif BULUT Prof. Dr. Mehmet YILMAZ	BİYOLOJİ EĞİTİMİNDE BİLGİ İŞLEMSEL (HESAPLAMALI) DÜŞÜNME BECERİSİNE BETİMSEL BİR BAKIŞ
Dr..Gülsemin SAVAŞ TUNA Gökçen OZAN Mert Burak IŞIK Berk Buğra IŞIK Zennur İrem CAN	HİBİSCUS ESCULENTUS L.'NİN KIVAM ARTTIRICI, YAPIŞTIRICI, OYUN HAMURU VE TABLET ÜRETİMİNDE KULLANILABİLİRLİĞİNİN ARAŞTIRILMASI
Dr.Gülsemin SAVAŞ TUNA Gökçen OZAN Ayşenaz UZUN Lara BECERİR Kazım Ömer VAROL	SÜTLEĞEN ÖZÜTÜ KULLANILARAK KUMAŞLARIN BAZI MEKANİK ÖZELLİKLERİNİN GELİŞTİRİLMESİ
Öğr. Gör. Dr. İbrahim YÜKSEL	ESKİ VE YENİ PROGRAMLARA GÖRE GENEL FİZİK 1-2-3 TEORİK DERSLERİNİN VE FEN BİLİMLERİ ÖĞRETİM PROGRAMLARINDA FİZİK KONULARININ DURUMU HAKKINDA ÖĞRETMEN ADAYLARININ GÖRÜŞLERİNİ BELİRLEME
Eda AKÇA Prof. Dr. Soner YAVUZ	ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN FEN BİLİMLERİ DERSİNDEKİ KİMYA KAVRAMLARINA YÖNELİK METAFORİK ALGILARININ İNCELENMESİ
Banu METINKALE	FEN BİLGİSİ ÖĞRETMEN ADAYLARININ TEKNOLOJİK PEDAGOJİK ALAN BİLGİSİ ÖZGÜVEN ALGILARININ İNCELENMESİ
Dr. Sibel DEMİR KAÇAN Arş. Gör. Nisa YENİKALAYCI	FEN BİLGİSİ ÖĞRENCİLERİNİN LABORATUVAR İMAJLARININ ÇİZİMLERLE BELİRLENMESİ
Burak TARAKÇI Öğr. Gör. Dr. İbrahim YÜKSEL	FEN BİLGİSİ ÖĞRETMEN ADAYLARINA YÖNELİK ASTRONOMİ İLE İLGİLİ "EKSİK KELİMELER" VE "ANAGRAM" TESTİ GELİŞTİRME

23.11.2019/ CUMARTESİ

Saat: 14:00-16:00

SALON-1 OTURUM-4	MODERATÖR: Prof. Dr. Emine KOCA
Prof. Dr. Emine KOCA Prof. Dr. Fatma KOÇ	GENÇ KIZLARIN KİŞİSEL İMAJLARINDA GİYİM TARZI VE DEĞERLER İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA
Prof. Dr. Emine KOCA Prof. Dr. Fatma KOÇ	GELENEKLİ HALK GİYİM KUŞAMINDA YOZLAŞMAYA YÖNELİK BAZI TESPİTLER
Dr. Öğrt. Üyesi Mehmet Ertuğ YAVUZ	ELT SINIFLARINDA İNGİLİZ EDEBİ KAYNAKLARININ ÖĞRETİMİ
Öğr. Mine ÇELİK	TEKNOLOJİ VE TASARIM DERSİNİN ÖNEMİ'
Rumeysa SAHİN Mütercim Doç. Dr. Nesrin DELİKTAŞLI	ULUSLARARASI TÜRK CEZA İSTİNABE TALEPNAMELERİNİN ÖZELLİKLERİ VE FRANSIZCAYA ÇEVİRİLERİNDE KARŞILAŞILAN SORUNLAR
Zeliha ASAN(YL Öğrencisi) Gül TEKAY BAYSAN	TÜRKİYE'DE MÜTERCİM-TERCÜMANLIK EĞİTİMİ: ÖĞRENCİNİN KENDİ ÖĞRENİM SÜRECİNDEKİ ROLÜ
Doç. Dr.Nesrin DELİKTAŞLI	NORMATİF METİNLERİN DİLSEL ÖZELLİKLERİ VE ÇEVİRİLERİ
Dr. Öğr. Üyesi Çağla ATMACA	HOW SATISFIED WE ARE WITH OUR SECOND FOREIGN LANGUAGE CLASSES?
Doç. Dr.Melek ALPAR Damla KIRAÇ(YL Öğrencisi)	ÇOCUKLARA YABANCI DİL ÖĞRETİMİNDE « PARİS TEHLİKEDE » İSİMLİ FRANSIZCA OKUMA KİTABININ ÇOKLU ZEKA KURAMINA GÖRE İNCELENMESİ

23.11.2019
CUMARTESİ
Saat: 16:00-18:00

SALON-1 OTURUM-3	MODERATÖR: Dr. Öğr. Üyesi Özlem TUNÇ DEDE
Halil ULUPINAR Murathan KALENDER Prof. Dr. Yahya BOZKURT	3 BOYUTLU YAZICININ EĞİTİMDE KULLANILABİLİRLİĞİNİN İNCELENMESİ
Halil ULUPINAR Murathan KALENDER Prof. Dr. Yahya BOZKURT	SANAL GERÇEKLİK ARAÇLARININ KAYNAK TEKNOLOJİLERİ DERSLERİNDE KULLANILABİLİRLİĞİ
Yük. Müh. Mustafa Evren POLAT Müh. Aybike Nur CİNGÖZ	KALİTE PARAMETRELERİNİN FİBER OPTİK KABLOLARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ
Büşra POLAT Prof. Dr. İbrahim ÇİL	İLAÇ ENDÜSTRİSİNDE KANBAN SİSTEMİYLE TEDARİK OPERASYONLARININ İYİLEŞTİRİLMESİ
Büşra POLAT Prof. Dr. İbrahim ÇİL	KOBİ'LERDE YALIN ÜRETİM: ELEKTRİKLİ KOMPONENT ÜRETİMİ YAPAN BİR FİRMADA YALIN ÜRETİM UYGULAMALARI
Dr. Öğr. Üyesi Özlem TUNÇ DEDE	ERIOCHROME BLACK T (EBT) BOYAR MADDESİNİN GİDERİMİNDE Chlorella Vulgaris ALGİNİN KULLANILMASI
Dr. Öğr. Üyesi Özlem TUNÇ DEDE	ÇEVRESEL ANALİZLERDE ÖLÇME BELİRSİZLİĞİNİN ÖNEMİ
Dr. Ömer K. ÖRÜCÜ E. Seda ARSLAN Almira UZUN Fatmanur GONCA	KENTSEL AÇIK ve YEŞİL ALANLARININ YOĞUNLUK VE ERİŞEBİLİRLİK ANALİZİ, KARAMAN KENTİ ÖRNEĞİ
Dr. Öğr. Üyesi Ömer K. ÖRÜCÜ Almira UZUN Müge SAKCALI	ISPARTA KONUR ve IŞIKKENT BORSA PARKLARININ GÖRSEL KALİTE AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ
Araş. Gör. Gizem Hediye EREN Araş.Gör. Dr .Merve BULDAÇ	SU ÖGESİNİN KAMPUS ALANI İÇİNDE KULLANIMINDA İŞLEVSEL VE ESTETİK NİTELİKLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ: ANADOLU ÜNİVERSİTESİ YUNUS EMRE KAMPUSU ÖRNEĞİ
Yasemin Horasan (Öğretmen) Rozelin Çelik Mert Batuhan Şahin	ALSİKONTROMOBİL

PAZAR- 24.11.2019/ Saat: 10:00-12:00

SALON-1 OTURUM-1	MODERATÖR: Doç. Dr. Melahat DEMİRBİLEK
Arş. Gör. Hazel ERCAN Prof. Dr. Şebnem YILDIRIM ORHAN	MÜZİK ÖĞRETMENİ ADAYLARININ STAJ DENEYİMLERİNE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ
Arş. Gör. Hazel ERCAN Prof. Dr. Şebnem YILDIRIM ORHAN Arş. Gör. Sinem ARICI KETHÜDA	RUDOLF MATZ 25 ETÜT KİTABI ANALİZİ
Dr. Öğr. Üyesi Şenol AFACAN	GÜZEL SANATLAR FAKÜLTESİ MÜZİK BÖLÜMÜ ÖĞRENCİLERİNİN ÇALGI
Dr. Öğr. Üyesi Satı DOĞANYİĞİT	ÇALIŞMA YÖNTEMLERİNİ UYGULAMA DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ
Feyza Zeytinli YL Öğrencisi Prof. Dr. Gülay Ekici	ETKİLEŞİMLİ TAHTA KAVRAMIYLA İLGİLİ İNGİLİZCE ÖĞRETMEN ADAYLARININ ZİHİNSEL MODELLERİ
Doç. Dr. Melahat DEMİRBİLEK	ENGELLİLERİN EĞİTİME ERİŞİM HAKLARI
Cemre URHAN	TÜRK FOLKLOR ARAŞTIRMALARI DERGİSİ'NDEKİ MASALLARIN İNCELENMESİ
Prof. Dr.Orhan KARAMUSTAFAOĞLU Fatma Kübra UYAR	EĞİTSEL OYUNLA DUYU ORGANLARI KONUSUNUN ÖĞRETİMİ: KOKLA VE TADINI KEŞFET
Dr. Öğr. Üyesi Aygül OKTAY Deniz SARIBUDAK	ÖĞRETMENLERİN ÖĞRENCİ VELİLERİYLE YAŞADIKLARI SORUNLARA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ

PAZAR- 24.11.2019/ Saat: 12:00-14:00

SALON-1 OTURUM-2	MODERATÖR: Prof. Dr. Hatice ÖĞÜTÜCÜ & Doç. Dr. Sinem SOMUNOĞLU İKİNCİ
Doç. Dr. Sinem SOMUNOĞLU İKİNCİ	SAĞLIĞIN KORUNMASI VE GELİŞTİRİLMESİ SÜRECİNDE SAĞLIK EĞİTİMİ VE SAĞLIK OKURYAZARLIĞI
Öğr. Gör. Işıl ORAN Arş. Gör. Sümeyye OKYAR	İŞİTME YETERSİZLİĞİNDEN ETKİLENMİŞ ÇOCUKLARIN EBEVEYNLERİ İLE OLAN OYUN ETKİLEŞİMLERİNİN İNCELENMESİ
Arş. Gör. Sümeyye OKYAR	TÜRKİYE' DE UYGULANAN ERKEN MÜDAHALE PROGRAMLARININ İNCELENMESİ
Prof. Dr. Hatice ÖĞÜTÜCÜ Ferhat KANTAR Bil.Uzm. Suphi ONER	PETROL İLE KİRLENMİŞ TOPRAKLARDAN İZOLE EDİLEN BAKTERİLERİN ANTİBİYOTİK DİRENÇLİLİKLERİ
Prof. Dr. Hatice ÖĞÜTÜCÜ Yeter GOVENÇ Murat GULER	İDRAR YOLU ENFEKSİYONUNA NEDEN OLAN GRAM NEGATİF BAKTERİLERİN ANTİBİYOTİK DİRENÇLİLİĞİNİN KARŞILAŞTIRILMASI
Gökçen OZAN Dr. Gülsemin SAVAŞ TUNA Melisa UYSAL Aleyna PALIKAN Gülsu ERDAN	KADINLARIN VAJİNİT SORUNLARINA KARŞI KADİFE ÇİÇEĞİNDEN (T.ERECTA L.) DOĞAL ÇÖZÜM
Gökçen OZAN Dr. Gülsemin SAVAŞ TUNA Damla DEMİRBİLEK Salim Efe ZEYBEK Umut Yaşar ERGÜN	KARAHİNDİBA (T. OFFICINALE) BİTKİSİNİN DOĞAL KAUÇUK ÜRETİMİ İÇİN ALTERNATİF BİR KAYNAK OLABİLİRLİĞİNİN ARAŞTIRILMASI

PAZAR-24.11.2019/ Saat: 14:00-16:00

SALON-1 OTURUM-3	MODERATÖR: Doç. Dr. Melahat DEMİRBİLEK
Doç. Dr. Melahat DEMİRBİLEK	SOSYAL REFAH, SOSYAL ADALET VE SOSYAL HİZMET
Dr. Münevver BAYAR	REKABET VE İNOVASYON KÜLTÜRÜ OLUŞTURMADA STRATEJİK İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİNİN ÖNEMİ
Arş. Gör. Kübra ARSLAN Doç. Dr. Hande ŞAHİN	ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN RUHSAL HASTALIĞI OLAN BİREYLERE YÖNELİK TUTUMLARININ BELİRLENMESİ
Arş. Gör. Kübra ARSLAN Doç. Dr. Hande ŞAHİN Prof. Dr. Sibel ERKAL	SOSYAL HİZMET BÖLÜMÜ ÖĞRENCİLERİNİN ÇEVRE DOSTU DAVRANIŞLARININ BELİRLENMESİ
Dr. Nuran VARIŞLI	ÖRGÜTLERDE KÜLTÜREL FARKLILIKLARIN ADALET, BAĞLILIK VE ÖRGÜTSEL SESSİZLİK ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN İNCELENMESİ
Elif DORUK Prof. Dr .Melek	ÖĞRETMEN YETİŞTİRME KONULU TEZLERİN ANALİZİ (1990-2019)
Doç. Dr. Melahat DEMİRBİLEK	MÜLTECİLER VE ÇOKLU TRAVMA DENEYİMLERİ
Öğrt. Vahap ALBAYRAK	BİR FLL JR. MACERASI; KIZ ÇOCUKLARININ STEM İLE BULUŞMASI
Doç.Dr.Yeliz YEŞİL	TÜRKİYE'DE KADIN EĞİTİMİNİN ÖNEMİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

PAZAR-24.11.2019/ Saat: 16:00-18:00

SALON- 1 OTURUM-4	MODERATÖR: Dr. Pınar ARSLAN
Dr. Öğr. Üyesi Fatma ALTUN Prof. Dr .Hikmet YAZICI	REHBER ÖĞRETMENLERİN ÖZEL YETENEKLİ ÖĞRENCİLERE SUNULAN PSİKOLOJİK DANIŞMA VE REHBERLİK HİZMETLERİ İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ
Dr. Öğr. Üyesi Fatma ALTUN	PSİKOLOJİK DANIŞMAN ADAYLARININ ÖZEL YETENEKLİ ÖĞRENCİLERLE İLGİLİ BİLGİ VE ALGI DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ
Dr. Pınar ARSLAN	SINIF ÖĞRETMENLERİNİN ÖĞRENCİ HİZMETLERİ İLE İLGİLİ DÜZENLEME VE UYGULAMALARDA ÇOCUĞUN YÜKSEK YARARINA UYGUNLUĞUNU ARTTIRMAYA İLİŞKİN ÖNERİLERİ
Dr. Pınar ARSLAN	EĞİTİMDE DENETİM SİSTEMİNİN YASAL DAYANAKLARI
Dr. Öğr. Üyesi Yüksel DEMİREL	OKULLARDA İLİŞKİSEL SALDIRGANLIĞI ÖNLEMEYE YÖNELİK BIR MODEL ÖNERISI
Dr. Öğr. Üyesi Yüksel DEMİREL	AIKIDO TEKNIKLERI, ŞIDDETI ÖNLEMEDE BIR İLETIŞIM ARACI OLABILIR MI?
Dr. Öğr. Üyesi Selma ŞENEL Öğr. Gör. Serpil GÜNAYDIN Doç. Dr. Bülent PEKDAĞ	ÖĞRETMEN GEREKSİNİMLERİNE YÖNELİK ETKİLİ DİJİTAL "ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME" EĞİTİMİ TASARIMI
Dr. Öğr. Üyesi Bircan EYÜP	ÖĞRETMEN ADAYLARININ KONUŞMA KAYGI DÜZEYLERİNİN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ
Dr. Öğr. Üyesi Bircan EYÜP	TÜRKÇE ÖĞRETMENİ ADAYLARININ KONUŞMA VE YAZMA ÖZ YETERLİK ALGILARININ ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

PAZAR-24.11.2019/ Saat: 14:00-16:00

SALON-H1, OTURUM-2	MODERATÖR: Doç. Dr. Refik TURAN
Doç. Dr. Refik TURAN	**TÜRKİYE'DE CUMHURİYET DÖNEMİ LİSE TARİH ÖĞRETİMİNDE İLKÇAĞ UYGARLIKLARININ YERİ ÜZERİNE NİCEL BİR İNCELEME**
Doç. Dr. Refik TURAN	**TÜRKİYE'DE CUMHURİYET DÖNEMİ TARİH ÖĞRETİM SİSTEMİNİN DÖNEMSELLEŞTİRİLMESİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME**
Doç. Dr. Refik TURAN	**ÖĞRETMEN KAYNAĞI PLANLAMASI ÜZERİNE BİR İNCELEME: TARİH ÖĞRETMENİ KAYNAĞI ÖRNEĞİ (1983-2018)**
Arş. Gör. Dr. Hasan YÜCEL	**KUR'ÂN VE DİN ALGISI ÜZERİNE**
Arş. Gör. Dr. Hasan YÜCEL	**TEKRÂR-I NUZÛL MÜ? TEZKÎR-I NUZÛL MÜ?**
Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül DOĞRUCAN	**FELSEFE VE BİLİMDE TERCÜMENİN ROLÜ ÜZERİNE BİR İNCELEME**
Dr. Öğr. Üyesi Didem DEMİRALP	**ARİSTOPHANES'İN "BULUTLAR" (NEPHELAİ) BAŞLIKLI KOMEDYASI BAĞLAMINDA BİR İNCELEME- KLASİK ÇAĞ YUNANİSTAN'INDA SOFİSTLER (BİLGELİK ÖĞRETMENLERİ) ÜZERİNE**
Doç. Dr. Seyit TAŞER	**OSMANLI DEVLETİ'NDE ASKERİYENİN NÜFUZUNA KARŞI ALINAN TEDBİRLER**
Doç. Dr. Seyit TAŞER Hava DOĞAN	**SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMENLERİNİN MESLEK ETİĞİNDE VİCDANIN YERİNE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ**

PAZAR-24.11.2019/ Saat: 10:00-12:00

SALON- H2 OTURUM-1	MODERATÖR: Dr. Hoşkadem İBRAHİMOVA
Aferim SEYİDOVA	**ORTA DÖNEM AZERBAYCAN EDEBİYATINDA SUFİZM VE HÜRUFİZM**
Günel MAMMADOVA Asst. Prof. Nazile ABDULLAZADE	**TÜRKDİLLİ ÜLKELERDE GENÇLİK POLİTİKASININ GELİŞMESİNDE SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLERİN ROLÜ**
Huraman SEFEROVA	**REVMATOİD ARTRİTLİ HASTALARDA ELEKTROKARDİOGRAFİK GÖSTERGELER**
Dr. Hoşkadem İBRAHİMOVA	**BİYOLOJİNİN EĞİTİMİNDE YAPICI YAKLAŞIMLA İNTERAKTİF DERSLERİN TEŞKİLİ**
Öğr. Gör. Elvan CAFAROV	**BATI AZERBAYCAN VE DOĞU ANADOLU AĞIZLARINDA MORFOLOJİK BİRİMLERİN ETNOLİNGVİSTİK ÖZELLİKLERİ**
Elçin HASANOV	**SOSYAL MANEVİYAT ALEYHİNE SUÇLARIN GELİŞME TARİHİ**
Doç.Dr.Terane ABDULLAYEVA	**GENEL OKULLARDA BIYOLOJININ EĞITIMINDE "EVRISTIK" DERSLERIN DÜZENLEMESI YOLLARI**
Şükufe HACİYEVA	**MİKROGÜBRELER VE ONLARIN TARIMDA UYGULANMASI ÜZERİNE**
Doç. Dr. Fizuli MUSTAFAYEV	**SİNEMA DİLİNDE DOĞRU TELAFFUZ NORMLARI**
Gönül SALMANOVA	**NİNNİ VE OKŞAMALARDA TEŞBİH**
Nigâr ŞAHKEREMOVA	**VAKIF SAMEDOĞLU'NUN DRAMATURJİSİNDE TEMA VE FİKİR DÜNYASI**

PAZAR-24.11.2019/ Saat: 16:00-19:00

SALON-H 2 OTURUM-3	MODERATÖR: Dr. Şafiga ZÜLFÜGAROVA
Dr. Şafiga ZÜLFÜGAROVA	EĞİTİM SEKTÖRÜNDE YENİLİK FAALİYETLERİ
дошкольных учреждениях Доцент, кондидант педагогических наук, Гарибова Арифа Гаджыбаба кызы	Основная задача музыкального воспитания в Азербайджанских
проф. Қожекеева Бекзада Н.Әбдіманап Қайнар академиясының 2 курс магистранты	Т.Шапай мен Абай шығармашылығын діни тұрғыдан зерделеу.
Zh.A.Koshetova , N.A.Zhumanova, S.S.Zhumakova, A.E.Malmakova, K.D.Praliyev, Zh.Rakhimbekov, V.K.Yu	BIOPOLYMER MATERIALS CONTAINING NEW SYNTHESIZED CURCUMIN-LIKE 3,5-bis-ARYLIDENPIPERIDONES
Дигарбаева А.М Жексембиев Р.Қ Кіршібаев Е.А Ибраимова А.А	Биология сабақтарында биологиялық тәжірибелерді қолдана отырып студенттердің кәсіби қабілеттерін дамыту әдістемесі.
Секерова Толғанай Маратовна Тилеубаева Жанар Слямхановна	Бидай тат саңырауқұлақ түрлерінің ерекшеліктерін оқу үрдісінде талдау.
Садыкова Д.А Медеуова Ғ.Ж	Қазақстандағы қалалар туризмінің даму ерекшеліктері.
Doç. Dr. Nuran Özlük	TÜRKİYE'DE İLK ÖZEL FİLM YAPIM MÜESSESESİ KEMAL FİLM MÜDÜRÜ İLE TARİHÎ RÖPORTAJ VE KEMAL FİLM'DE EDEBİYAT-SİNEMA İLİŞKİSİ
Doç. Dr. Nuran Özlük	KURMACA METİN-ÖĞRETİCİ METİN İLİŞKİSİ: ŞEYTAN HADİYE'DE GAZETENİN FONKSİYONU
Doç. Dr. H. Zeynep ÇİLİNGİR	ÇALGI EĞİTİMİNDE ETKİN BİREYSEL ÇALIŞMA YÖNTEMLERİ
Doç. Dr. H. Zeynep ÇİLİNGİR	MÜZİK PERFORMANSI EĞİTİMİNDE MOTİVASYON
Doç. Dr. H. Zeynep ÇİLİNGİR	MÜZİK EĞİTİMİNDE E-ÖĞRENME MODELLERİ
Доцент, кондидант педагогических наук	Основная задача музыкального воспитания в Азербайджанских дошкольных учреждениях
Dautbek A.N.	THE NUMERICAL SOLUTION OF A MATHEMATICAL MODEL OF CALCULATION OF THE SPECIFIC HEAT TRANSFER PARABOLIC AND HYPERBOLIC MODEL
п. ғ. м., аға оқытушы, Ғалия Тоқтыманова ф.ғ.к.Хадиша Нурходжаева Қазақ-Ресей медициналық университеті	ЖАНУАРЛАР АТАУЛАРЫНА ҚАТЫСТЫ ФРАЗЕОЛОГИЯЛЫҚ БІРЛІКТЕРДІҢ ЭТНОЛИНГВИСТИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Professor Kozhekeeva B.Sh. Kazakh National Women's Pedagogical University N. Addimanap Master student	SH. SHAPAI AND ABAY CREATIVITY RELIGIOUS RESEARCH
Professor Kozhekeeva B.Sh. Iskakova Zh.A.	PROGRAM OF LITERATURE UPGRADE READING THE FEATURES OF THE LEARNING OUTCOMES
Оқу ісінің орынбасары Мария Қордай ауданы Жамбыл облысы а/ш.ғ.к., қауым. проф.м.а. Ғалия Медеуова ж.ғ.м., аға оқытушы Дамежан Садыкова Қазақ Ұлттық Қыздар педагогикалық университеті оқытушы Динура Садыкова ш Адилханқызы	БІЗДІҢ БОЛАШАҒЫМЫЗ - БІЛІМДІ ҰРПАҚ.
Mukasheva D.M. Kirshibayev Ye.A. AbubakirB. E.	ҚҰМАЙ ДАҚЫЛДАРЫНЫҢ БИОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ
Т.Секерова Ж.С. Тилеубаева	PUCCINIA RECONDITA ROB.EX.F. SP. TRITICI – БИДАЙДЫҢ ҚОҢЫР ТАТ АУРУЫНА ЖЕРГІЛІКТІ МОНИТОРИНГ ЖҮРГІЗУДІҢ МАҢЫЗЫ
А.М.Дигарбаева Р.К.Жексембиев Е.А. Кіршібаев А.А.Ибраимова	БИОЛОГИЯ САБАҚТАРЫНДА БИОЛОГИЯЛЫҚ ТӘЖІРИБЕЛЕРДІ ҚОЛДАНА ОТЫРЫП СТУДЕНТТЕРДІҢ КӘСІБИ ҚАБІЛЕТТІЛІКТЕРІН ДАМЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ
Associate professor, candidate of Associate professor, candidate of pedagogical science Yelkeeva Alima pedagogical science Meterbayeva Kulbarshyn Senior tutor, candidate of pedagogical science Aldibekova Sholpan Senior tutor, master of pedagogical science Jakipbayeva Aigerim	THE REQUIREMENT OF PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES ON THE NEW EDUCATION
Б.С Жошибекова PhD- докторант - 2 курс б.ғ.к.,қауымдастырылған профессор міндетін атқарушы А.А Сартаева	АЛЛЕЛЬДІ ЖӘНЕ АЛЛЕЛЬДІ ЕМЕС ГЕНДЕРДІҢ ӨЗАРА ӘСЕРІН САЛЫСТЫРУҒ
Доктор архитектуры Райха Аменздаде	Зодчий Шейх Баха ад-Дин. Творческая деятельность и вклад в развитие архитектуры Гянджи
	POSTER SUNUM
Burak Emre GÜN Dr.Öğr.Üyesi Ş.Erkan YERSEL	MADENCİLİK SEKTÖRÜNDE RİSK DEĞERLENDİRMESİ VE YÖNETİMİNİN KAPSAMLI ARAŞTIRILMASI

TAM METİNLER

ORTA DÖNEM AZERBAYCAN EDEBİYATINDA SUFİZM VE HÜRUFİZM	Aferim SEYİDOVA	Sayfa 1
BİYOLOJİ EĞİTİMİNDE BİLGİ İŞLEMSEL (HESAPLAMALI) DÜŞÜNME BECERİSİNE BETİMSEL BİR BAKIŞ	Aynur Elif BULUT Prof. Dr. Mehmet YILMAZ	Sayfa 16
FELSEFE VE BİLİMDE TERCÜMENİN ROLÜ ÜZERİNE BİR İNCELEME	Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül DOĞRUCAN	Sayfa 23
АЛЛЕЛЬДІ ЖӘНЕ АЛЛЕЛЬДІ ЕМЕС ГЕНДЕРДІҢ ӨЗАРА ӘСЕРІН САЛЫСТЫРУ	Б.С Жошибекова PhD- докторант - 2 курс б.ғ.к.,қауымдастырылған профессор міндетін атқарушы А.А Сартаева	Sayfa 31
ÖĞRETMENLİK MESLEĞİ, 24 KASIM VE BAŞÖĞRETMEN ÜZERİNE ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİ	Doç. Dr. Semra KIRANLI GÜNGÖR Burcu YOĞURTCU Yüksek Lisans Öğrencisi, Öğretmen Öğr. Gör. Mehmet GÜNGÖR	Sayfa 39
İLAÇ ENDÜSTRİSİNDE KANBAN SİSTEMİYLE TEDARİK OPERASYONLARININ İYİLEŞTİRİLMESİ	Büşra POLAT Prof. Dr.İbrahim ÇİL	Sayfa 53
KOBİ'LERDE YALIN ÜRETİM: ELEKTRİKLİ KOMPONENT ÜRETİMİ YAPAN BİR FİRMADA YALIN ÜRETİM UYGULAMALARI	Büşra POLAT Prof. Dr.İbrahim ÇİL	Sayfa 80
HOW SATISFIED WE ARE WITH OUR SECOND FOREIGN LANGUAGE CLASSES?	Dr. Öğr. Üyesi Çağla ATMACA	Sayfa 91
THE NUMERICAL SOLUTION OF A MATHEMATICAL MODEL OF CALCULATION OF THE SPECIFIC HEAT TRANSFER PARABOLIC AND HYPERBOLIC MODEL	Dautbek A.N.	Sayfa 103
ARİSTOPHANES'İN "BULUTLAR" (NEPHELAİ) BAŞLIKLI KOMEDYASI BAĞLAMINDA BİR İNCELEME- KLASİK ÇAĞ YUNANİSTAN'INDA SOFİSTLER (BİLGELİK ÖĞRETMENLERİ) ÜZERİNE	Dr. Öğr. Üyesi Didem DEMIRALP	Sayfa 119
ÖRGÜTLERDE KÜLTÜREL FARKLILIKLARIN ADALET, BAĞLILIK VE ÖRGÜTSEL SESSİZLİK ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN İNCELENMESİ	Dr. Nuran VARIŞLI	Sayfa 124
SOSYAL MANEVİYAT ALEYHİNE SUÇLARIN GELİŞME TARİHİ	Elçin HASANOV Doktora öğrencisi	Sayfa 131
ÖĞRETMEN YETİŞTİRME KONULU TEZLERİN ANALİZİ (1990-2019)	Elif DORUK YL. Öğrencisi Prof. Dr .Melek ÇAKMAK	Sayfa 137
BATI AZERBAYCAN VE DOĞU ANADOLU AĞIZLARINDA MORFOLOJİK BİRİMLERİN ETNOLİNGVİSTİK ÖZELLİKLERİ	Arş. ve Öğr. Gör. Elvan CAFAROV	Sayfa 148
GENÇ KIZLARIN KİŞİSEL İMAJLARINDA GİYİM TARZI VE DEĞERLER İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	Prof. Dr. Emine KOCA Prof. Dr. Fatma KOÇ	Sayfa 153
GELENEKLİ HALK GİYİM KUŞAMINDA YOZLAŞMAYA YÖNELİK BAZI TESPİTLER	Prof. Dr. Emine KOCA Prof. Dr. Fatma KOÇ	Sayfa 165
PSİKOLOJİK DANIŞMAN ADAYLARININ ÖZEL YETENEKLİ ÖĞRENCİLERLE İLGİLİ BİLGİ VE ALGI DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ	Dr. Öğr. Üyesi Fatma ALTUN	Sayfa 176
ЖАНУАРЛАР АТАУЛАРЫНА ҚАТЫСТЫ ФРАЗЕОЛОГИЯЛЫҚ БІРЛІКТЕРДІҢ ЭТНОЛИНГВИСТИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ	п. ғ. м., аға оқытушы, Ғалия Тоқтыманова ф.ғ.к.Хадиша Нурходжаева Қазақ-Ресей медициналық университеті	Sayfa 184
KADINLARIN VAJİNİT SORUNLARINA KARŞI KADİFE ÇİÇEĞİNDEN (T.ERECTA L.) DOĞAL ÇÖZÜM	Gökçen OZAN Dr.Gülsemin SAVAŞ TUNA Melisa UYSAL	Sayfa 191

	Aleyna PALIKAN Gülsu ERDAN	
KARAHİNDİBA (T. OFFICINALE) BİTKİSİNİN DOĞAL KAUÇUK ÜRETİMİ İÇİN ALTERNATİF BİR KAYNAK OLABİLİRLİĞİNİN ARAŞTIRILMASI	Gökçen OZAN Dr.Gülsemin SAVAŞ TUNA Damla DEMİRBİLEK Salim Efe ZEYBEK Umut Yaşar ERGÜN	Sayfa208
NİNNİ VE OKŞAMALARDA TEŞBİH	Gönül SALMANOVA Doktora Öğrencisi	Sayfa219
HİBİSCUS ESCULENTUS L.'NİN KIVAM ARTTIRICI, YAPIŞTIRICI, OYUN HAMURU VE TABLET ÜRETİMİNDE KULLANILABİLİRLİĞİNİN ARAŞTIRILMASI	Dr..Gülsemin SAVAŞ TUNA Gökçen OZAN Mert Burak IŞIK Berk Buğra IŞIK Zennur İrem CAN	Sayfa 227
SÜTLEĞEN ÖZÜTÜ KULLANILARAK KUMAŞLARIN BAZI MEKANİK ÖZELLİKLERİNİN GELİŞTİRİLMESİ	Dr.Gülsemin SAVAŞ TUNA Gökçen OZAN Ayşenaz UZUN Lara BECERİR Kazım Ömer VAROL	Sayfa 249
ÖĞRETMENLERİN İŞ MOTİVASYONLARINI ETKİLEYEN FAKTÖRLERE YÖNELİK GÖRÜŞLERİ	Prof. Dr. Hasan Güner BERKANT Zeynep BURUN YL Öğrencisi	Sayfa 266
KUR'ÂN VE DİN ALGISI ÜZERİNE	Arş. Gör. Dr.Hasan YÜCEL	Sayfa 284
TEKRÂR-I NUZÛL MÜ? TEZKÎR-I NUZÛL MÜ?	Arş. Gör. Dr.Hasan YÜCEL	Sayfa 290
İDRAR YOLU ENFEKSİYONUNA NEDEN OLAN GRAM NEGATİF BAKTERİLERİN ANTİBİYOTİK DİRENÇLİLİĞİNİN KARŞILAŞTIRILMASI	Prof. Dr.,Hatice ÖĞÜTÜCÜ Yeter GOVENÇ YL.Öğrencisi Murat GULER Doktora Öğrencisi	Sayfa 310
PETROL İLE KİRLENMİŞ TOPRAKLARDAN İZOLE EDİLEN BAKTERİLERİN ANTİBİYOTİK DİRENÇLİLİKLERİ	Prof. Dr.,Hatice ÖĞÜTÜCÜ Ferhat KANTAR Bil.Uzm.Suphi Oner	Sayfa 317
MÜZİK ÖĞRETMENİ ADAYLARININ STAJ DENEYİMLERİNE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ	Arş. Gör.Hazel ERCAN Prof. Dr. Şebnem YILDIRIM ORHAN	Sayfa 326
BİYOLOJİNİN EĞİTİMİNDE YAPICI YAKLAŞIMLA İNTERAKTİF DERSLERİN TEŞKİLİ	Dr. Hoşkadem İBRAHİMOVA	Sayfa 333
REVMATOİD ARTRİTLİ HASTALARDA ELEKTROKARDİOGRAFİK GÖSTERGELER	Huraman SEFEROVA	Sayfa 339
İŞİTME YETERSİZLİĞİNDEN ETKİLENMİŞ ÇOCUKLARIN EBEVEYNLERİ İLE OLAN OYUN ETKİLEŞİMLERİNİN İNCELENMESİ	Öğr. Gör.Işıl ORAN Arş. Gör.Sümeyye OKYAR	Sayfa 344
SH. SHAPAI AND ABAY CREATIVITY RELIGIOUS RESEARCH	Professor Kozhekeeva B.Sh. Kazakh National Women's Pedagogical University N. Addimanap Master student	Sayfa 352
PROGRAM OF LITERATURE UPGRADE READING THE FEATURES OF THE LEARNING OUTCOMES	Professor Kozhekeeva B.Sh. Iskakova Zh.A.	Sayfa 358
SOSYAL HİZMET BÖLÜMÜ ÖĞRENCİLERİNİN ÇEVRE DOSTU DAVRANIŞLARININ BELİRLENMESİ	Arş. Gör. Kübra ARSLAN Doç. Dr. Hande ŞAHİN Prof. Dr.Sibel ERKAL	Sayfa 362
БІЗДІҢ БОЛАШАҒЫМЫЗ - БІЛІМДІ ҰРПАҚ	Оқу ісінің орынбасары Мария Қордай ауданы Жамбыл облысы а/ш.ғ.к., қауым. проф.м.а. Ғалия Медеуова ж.ғ.м., аға оқытушы Дамежан Садыкова Қазақ Ұлттық Қыздар педагогикалық университеті оқытушы Динура Садыкова	Sayfa 369

	ш Адилханқызы	
ENGELLİLERİN EĞİTİME ERİŞİM HAKLARI	Doç. Dr. Melahat DEMİRBİLEK	Sayfa 374
SOSYAL REFAH, SOSYAL ADALET VE SOSYAL HİZMET EĞİTİMİ	Doç. Dr. Melahat DEMİRBİLEK	Sayfa 382
MÜLTECİLER VE ÇOKLU TRAVMA DENEYİMLERİ	Doç. Dr.Melahat DEMİRBİLEK	Sayfa 389
ҚҰМАЙ ДАҚЫЛДАРЫНЫҢ БИОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	Mukasheva D.M. Kirshibayev Ye.A. AbubakirB. E.	Sayfa 396
3 BOYUTLU YAZICININ EĞİTİMDE KULLANILABİLİRLİĞİNİN İNCELENMESİ	Halil ULUPINAR Murathan KALENDER Prof. Dr.Yahya BOZKURT	Sayfa 406
SANAL GERÇEKLİK ARAÇLARININ KAYNAK TEKNOLOJİLERİ DERSLERİNDE KULLANILABİLİRLİĞİ	Halil ULUPINAR Murathan KALENDER Prof. Dr.Yahya BOZKURT	Sayfa 412
VAKIF SAMEDOĞLU'NUN DRAMATURJİSİNDE TEMA VE FİKİR DÜNYASI	Nigâr ŞAHKEREMOVA Doktora öğrencisi	Sayfa 420
FEN BİLGİSİ ÖĞRENCİLERİNİN LABORATUVAR İMAJLARININ ÇİZİMLERLE BELİRLENMESİ	Dr.Sibel DEMİR KAÇAN Arş. Gör.Nisa YENİKALAYCI	Sayfa 425
TÜRKİYE'DE İLK ÖZEL FİLM YAPIM MÜESSESESİ KEMAL FİLM MÜDÜRÜ İLE TARİHÎ RÖPORTAJ VE KEMAL FİLM'DE EDEBİYAT-SİNEMA İLİŞKİSİ	Doç. Dr.Nuran Özlük	Sayfa 434
KURMACA METİN-ÖĞRETİCİ METİN İLİŞKİSİ: ŞEYTAN HADİYE'DE GAZETENİN FONKSİYONU	Doç. Dr.Nuran Özlük	Sayfa 440
KÂZIM KARABEKİR PAŞA'NIN EĞİTİM KADEMELERİNE YÖNELİK GÖRÜŞ VE DÜŞÜNCELERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	Doç. Dr.Nurhan AYDIN Zafer IŞIK Doktora Öğrencisi	Sayfa 447
ERIOCHROME BLACK T (EBT) BOYARMADDESİNİN GİDERİMİNDE Chlorella Vulgaris ALGİNİN KULLANIMASI	Dr.Öğr.Üyesi Özlem TUNÇ DEDE	Sayfa 458
ÇEVRESEL ANALİZLERDE ÖLÇME BELİRSİZLİĞİNİN ÖNEMİ	Dr.Öğr.Üyesi Özlem TUNÇ DEDE	Sayfa 464
PUCCINIA RECONDITA ROB.EX.F. SP. TRITICI – БИДАЙДЫҢ ҚОҢЫР ТАТ АУРУЫНА ЖЕРГІЛІКТІ МОНИТОРИНГ ЖҮРГІЗУДІҢ МАҢЫЗЫ	Т.Секерова Ж.С. Тилеубаева	Sayfa 468
ÖĞRETMEN GEREKSİNİMLERİNE YÖNELİK ETKİLİ DİJİTAL "ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME" EĞİTİMİ TASARIMI	Dr. Öğr. Üyesi Selma ŞENEL Öğr. Gör. Serpil GÜNAYDIN Doç. Dr. Bülent PEKDAĞ	Sayfa 474
SAĞLIĞIN KORUNMASI VE GELİŞTİRİLMESİ SÜRECİNDE SAĞLIK EĞİTİMİ VE SAĞLIK OKURYAZARLIĞI	Doç.Dr.Sinem SOMUNOĞLU İKİNCİ	Sayfa 484
TÜRKİYE' DE UYGULANAN ERKEN MÜDAHALE PROGRAMLARININ İNCELENMESİ	Arş. Gör.Sümeyye OKYAR	Sayfa 489
EĞİTİM SEKTÖRÜNDE YENİLİK FAALİYETLERİ	Dr. Şafiga ZÜLFÜGAROVA	Sayfa 499
GÜZEL SANATLAR FAKÜLTESİ MÜZİK BÖLÜMÜ ÖĞRENCİLERİNİN ÇALGI ÇALIŞMA YÖNTEMLERİNİ UYGULAMA DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ	Dr. Öğr. Üyesi Şenol AFACAN Dr. Öğr. Üyesi Satı DOĞANYİĞİT	Sayfa 504
MİKROGÜBRELER VE ONLARIN TARIMDA UYGULANMASI ÜZERİNE	Şükufe HACİYEVA Doktora öğrencisi	Sayfa 516
GENEL OKULLARDA BIYOLOJININ EĞITIMINDE "EVRISTIK" DERSLERIN DÜZENLEMESI YOLLARI	Doç.Dr.TeraneABDULLAYEVA	Sayfa 520
BİR FLL JR. MACERASI;KIZ ÇOCUKLARININ STEM İLE BULUŞMASI	Öğretmen, Vahap ALBAYRAK	Sayfa 524
ЗОДЧИЙ ШЕЙХ БАХА АД-ДИН. ТВОРЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ И ВКЛАД В РАЗВИТИЕ АРХИТЕКТУРЫ ГЯНДЖИ	ДОКТОР АРХИТЕКТУРЫ РАЙХА АМЕНЗАДЕ	Sayfa 528
BAŞÖĞRETMEN M.K. ATATÜRK'ÜN OKUDUĞU KİTAPLARA GENEL BİR BAKIŞ	Yüksel YILDIRIM Doktora Öğrencisi	Sayfa 533
БИОЛОГИЯ САБАҚТАРЫНДА БИОЛОГИЯЛЫҚ ТӘЖІРИБЕЛЕРДІ ҚОЛДАНА ОТЫРЫП СТУДЕНТТЕРДІҢ КӘСІБИ ҚАБІЛЕТТІЛІКТЕРІН ДАМЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ	А.М.Дигарбаева Р.К.Жексембиев Е.А. Кіршібаев А.А.Ибраимова	Sayfa 546

THE REQUIREMENT OF PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES ON THE NEW EDUCATION	*Associate professor, candidate of Associate professor, candidate of pedagogical science Yelkeeva Alima* *pedagogical science Meterbayeva Kulbarshyn* *Senior tutor, candidate of pedagogical science Aldibekova Sholpan* *Senior tutor, master of pedagogical science Jakipbayeva Aigerim*	*Sayfa 551*
ОСНОВНАЯ ЗАДАЧА МУЗЫКАЛЬНОГО ВОСПИТАНИЯ В АЗЕРБАЙДЖАНСКИХ ДОШКОЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ	*ДОЦЕНТ, КОНДИДАНТ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ НАУК*	*Sayfa 557*
NORMATİF METİNLERİN DİLSEL ÖZELLİKLERİ VE ÇEVİRİLERİ	*Doç. Dr.Nesrin DELİKTAŞLI*	*Sayfa 563*
ULUSLARARASI TÜRK CEZA İSTİNABE TALEPNAMELERİNİN ÖZELLİKLERİ *VE FRANSIZCAYA ÇEVİRİLERİNDE KARŞILAŞILAN SORUNLAR*	*Rumeysa ŞAHİN* *Mütercim* *Doç. Dr. Nesrin DELİKTAŞLI*	*Sayfa 577*
MÜZİK ÖĞRETMENİ ADAYLARININ STAJ DENEYİMLERİNE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ	*Arş. Gör.Hazel ERCAN* *Prof. Dr. Şebnem YILDIRIM ORHAN* *Arş. Gör.Sinem ARICI KETHÜDA*	Sayfa 592
TÜRKÇE ÖGRETMENİ ADAYLARININ KONUŞMA VE YAZMA ÖZ YETERLİK ALGILARININ ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ	*Dr. Öğr. Üyesi Bircan EYÜP*	Sayfa 598

TEKRÂR-I NUZÛL MÜ? TEZKÎR-İ NUZÛL MÜ?*

TEKRÂR AL-NUZÛL? OR TEZKÎR AL-NUZÛL?

* "Bu çalışma 18.7.2018 tarihinde tamamladığımız *Nahl Suresinin İçeriksel ve Biçimsel Analizi* başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır."

* This article is originally a part of my Ph.D. thesis titled: *The Content and Structural Analysis of Sūrat al-Naḥl* (Ph.D. Thesis, Ankara University, Ankara 18.7.2018).

Hasan YÜCEL

Arş. Grv. Dr. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Özet

Bu makalede tefsir ilminde ihtilaflı meselelerden biri olan *tekrâr-ı nuzûl* meselesi ele alınmıştır. Söz konusu mesele kısaca tekrar indiği düşünülen bazı ayetleri konu edinmektedir. Makalede bu meseleyi ele almamızın temel nedeni, konuya dair daha önce yapılan çalışmaların, konunun içeriği ile başlığının uyumsuzluğunu görmemiş olmaları ya da bu uyumsuzluğu görmelerine rağmen başlık değişikliği önermemiş olmalarıdır. Çünkü *tekrâr-ı nuzûl* tamlaması, genelllikle bir âyetin ilk inişinin ardından ihtiyaca binaen, karşılaşılan yeni bir durumun gereği olarak hatırlatma mahiyetinde indirilişini ifade etmesi için üretilen bir tamlamadır. Bahsi geçen uyumsuzluk, nuzûl ile tekrar kavramlarının az önce verilen tarifteki hatırlatmayı işaret etmek yerine, yeni bir ayetin inişini yani ilk inişi işaret ediyor olmasıdır. Bu duruma ilaveten, literatürde bu tamlamanın yer bulması, falanca âyet *tekrar indirilmiştir* diye alanın kaynak eserlerinde buna işaret edilmesi, makalede şu sorulara cevap arama ihtiyacını doğurmuştur: "Bir âyetin tekrâr-ı nuzûlden olması, yani hatırlatma maksatlı tekrar indirilmesi, daha önce hiç gelmemiş yeni bir âyetin gelmesi gibi algılanabilir mi? Hz. Peygamber'e gelen her âyet vahiy katiplerine yazıdırılmamış mıdır? Ḳurʾân'da birbiriyle aynı olup farklı yerlerde yazılan âyetler yok mudur?" Bu sorular, *tekrâr-ı nuzûl* meselesinin en tartışmalı ve odak ayetlerinden olan Naḥl Suresi'nin son üç ayeti örnekliğinde cevaplanmaya ve tartışılmaya çalışılmıştır. Zira kimi araştırmacılar bu ayetlerin mekkî olduklarını düşünürken, pek çok araştırmacı ise bu ayetlerin medenî olduklarını savunmaktadır. İşte makalede ilgili ayetlerin mekkî ya da medenî olduğu iddiaları tartışılmış ve buradan hareketle *tekrâr-ı nuzûl* meselesi ile ilgisi analiz edilmiştir. Bu çerçevede ilk olarak *tekrâr-ı nuzûl* tamlamasının literatürdeki kullanımını ve yerini görebilmek amacıyla tamlamanın tarihi süreci daha önce yapılan çalışmalara atıfla kısaca irdelenmiş, ardından bu görüşün ortaya çıkmasındaki temel sebepler aktarılmış, daha sonra alimlerin bu konudaki tercihleri ve tekrar indiği belirtilen ayet ve sureler zikredilmiştir. Son olarak Nahl suresi 126, 127 ve 128. ayetleri konu bağlamında analiz edilmiş ve netice itibariyle ilgili ayetlerin mekkî oldukları kanaatine ulaşılmıştır. Ayrıca literatürde *tekrâr-ı nuzûl* diye yer edinen bu tamlama için, özüne daha uygun olan ve meselenin gerçek yüzünü daha doğru yansıttığını düşündüğümüz "Önceden İndirilmiş Bir Âyeti Vahyin Hatırlatması" ya da "Önce İndirilenin Hatırlatılması" tamlamaları yeni isim önerileri olarak sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Tekrar, nuzûl, tefsir, Naḥl, mekkî, medenî.*

Abstract

In this article, there is a proposal for a new name for tekrâr al-nuzûl, which is one of the controversial issues in quranic exegesis field. In this context, firstly, the historical process of tekrâr al-nuzûl is examined briefly with reference to the previous studies, then the main reasons for coming out of this view are explained, then the preferences of scholars on this subject and the verses and surahs that are ranked as revealed again are mentioned. The

answers to the questions that poke our minds on the subject are discussed and found in the example of the last three verses of Surat al-Naḥl. Because many researchers, including the modern era, think that these verses are madanien. However, in this article, the claim that the relevant verses are meccan, is discussed and from this point, their relation with the issue of tekrâr al-nuzûl is analyzed.
Keywords: *Tekrâr al-nuzûl, tafsîr, al-Naḥl, meccan, madanien.*

GİRİŞ

Kur'an ilimleri müstakil bir alan olma özelliğini ilk olarak Zerkeşî'nin kaleme aldığı *el-Burhân fî ʿUlûmi'l-Kurʾân* adlı eseri ile kazanmıştır.[1] Ardından bu ilmi Suyûtî *el-el-İtḳân fî ʿUlûmi'l-Kurʾân* adlı eseri ile geliştirmiştir. Bu ilimler Kurʾan ile ilgili her bilgiyi konu edinir. Kur'an'ın vahyi, yazılması, çoğaltılması, okunması, anlaşılması, yazıların şekli/türü, harekelenmesi, noktalanması vs gibi. Bu ilimler kendi aralarında tefsire etkisi bakımıyla *direk* ve *dolaylı* olmak üzere iki gruba ayrılabilir. Tefsir ilmi açısından Kurʾan'ın anlaşılmasına direk etki edebilecek Kur'an ilimleri birinci derecede önem taşımaktadır. Mekkî-medenî, nâsih-mensûh, esbâb-ı nuzûl gibi.[2] Bu ilimler içerisinde ele alınan başlıklardan/meselelerden biri de tekrâr-ı nuzûl meselesidir.

Tekrâr-ı nuzûl, Kur'an'dan bir pasajın, yani bir ya da birkaç ayetin veya bir surenin birbirinden farklı sebeplere binaen yeniden indirilmesini, başka bir deyişle birden fazla vahyedilmesini ifade eden bir tamlamadır. Suyûtî bu tamlamayı şu sözleriyle açıklar: "Bir âyetin ilk inişinden sonra ihtiyaca binaen, karşılaşılan yeni bir durumun gereği olarak hatırlatma mahiyetinde indirilmesi için kullanılmaktadır."[3] Bazı araştırmalarda nuzûl terkibini de kullananlar olmuştur.[4] Ancak bu iki terkib birbirinden tamamen farklıdır. Zira taaddudu nuzûl terkibi, bir sebebe binaen birden çok ayetin inmesini ifade ederken, tekrâr-ı nuzûl terkibi ise az önce değinildiği gibi birden çok sebebe binaen bir ayetin inmesini ifade etmektedir.

Tekrâr-ı nuzûl meselesi, esbâb-ı nuzûl ilminin bir meselesidir. Çünkü bu mesele, bir Kur'an pasajının iniş sebebini dile getiren esbâb-ı nuzûl rivayetlerinin birbirinden farklı bilgileri içermesi sebebiyle ortaya çıkan çelişkiden kaynaklanır. Literatürde bu çelişkiyi giderebilmek için ilgili rivayetler arasında bazı kriterlere binaen tercih yapılması, farklı rivayetlerin aralarının uzlaştırılması, bu da olmazsa bütün rivayetleri doğru kabul etme/hiçbir rivayeti yok saymama adına ilgili Kur'an pasajının tekrar indirildiğine hükmedilmesi önerilmiştir.

Tam da bu noktada aklımıza şu sorular gelmektedir: "Bir âyetin tekrâr-ı nuzûlden olması, yani hatırlatma maksatlı tekrar indirilmesi, daha önce hiç gelmemiş yeni bir âyetin gelmesi gibi algılanabilir mi? Hz. Peygamber'e gelen her âyet vahiy katiplerine yazıdırılmamış mıdır? Ḳurʾân'da birbiriyle aynı olup farklı yerlerde yazılan âyetler yok mudur?"

Evet, Hz. Peygamber'e vahyedilen her âyet kendisinin emriyle vahiy katiplerine yazdırılmış ve yeri kendisi tarafından belirlenmiştir. Ḳurʾân'da da, farklı sûrelerde birbirinin aynı pek çok

---

[1] Bu alanda ilk olma özelliğinin Hâris el-Muhâsibî'nin *el-Akl ve fehmu'l-Kur'ân* adlı eserine ait olduğu düşünülmüşse de bu eser incelendiğinde yalnızca Kur'ân ilimlerine dair bazı konuları içerdiği görülmektedir. Zerkeşî ise Kur'ân ilimlerini sistematize ederek ayrı bir ilim dalı halinde ortaya çıkaran ilk kişi olma özelliğine sahiptir.

[2] Kur'an ilimlerinin tefsire direk ya da dolaylı etkisi açısından değerlendirilmesine yönelik bir tablo için bkz: Hasan Yücel, *Nahl Suresinin İçeriksel ve Biçimsel Analizi*, (Yayımlanmamış doktora tazi), AÜSBE Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dalı, Danışman: Halis Albayrak, ss. 1-334, s. 21-23.

[3] Ebū'l-Faḍl Celâluddīn ʿAbdurraḥmân b. Ebī Bekr es-Suyūṭī (911/1505), *el-İtḳân fī ʿUlūmi'l-Ḳurʾân*, Thk. Muḥammed Ebū'l-Faḍl İbrâhīm, el-Mektebetu'l-ʿAṣriyye, Beyrūt 2012, 1/90-91.

[4] Faḍl Ḥasen ʿAbbâs', *İtḳanu'l-Burhân fī ʿUlūmi'l-Ḳurʾân*, Dâru'l-Furḳân, 1418/1997, s. 301; Mehmet Okuyan, "Kur'an'ın Nüzûlünde Taaddüt/Tekerrür Problemi", *İslami Araştırmalar Dergisi*, c. 14, sayı: 1, 2001.

âyet vardır. O halde her gelen âyet tekrar yazılıyorsa, hatırlatma maksatlı bile olsa bir âyet birden fazla sefer indiyse onların da ayrıca yazılması gerekmez miydi? Bu durumda hatırlatma mahiyetinde 'indirildi' denilen bu âyetler için gerçekten de 'indirildi' ibaresi kullanılabilir mi? Yani bizim bu durumu tekrâr-ı nuzûl olarak adlandırmamız isabetli bir tesmiye olur mu?

İşte aklımıza takılan bu gibi sorular, bizde konuyu tekrar değerlendirmeye ihtiyaç olduğu kanaatini oluşturmuştur. Bu çerçevede bu soruları cevaplayabilmek adına konunun tarihsel gelişimini, ortaya çıkış sebeplerini, konuya dair şu ana kadar yapılan müstakil çalışmaları kısaca dile getirmeyi ve ilgili ayetlerden seçilecek bir örneği analiz etmeyi hedefliyoruz.

Tarihi Süreçte Tekrâr-ı Nuzûl

Bu yaklaşım ilk olarak net bir şekilde Sa'lebî (427) ile dile getirilmiş, günümüze dek pek çok bilim insanı tarafından kabul görmüştür. Mükerrer nuzûlün Sa'lebî ile ilk ortaya çıkışından bu yana tarihi seyrini inceleyen Aygün, bu yaklaşımı doğru kabul edenleri ve etmeyenleri belirlemiştir.[5] Bazı ilavelerle bu isimleri zikretmekte, meselenin tarihsel sürecini görebilmek ve müfessirlerin tercihlerini bilebilmek adına fayda olduğu kanaatindeyiz. Buna göre bu yaklaşımı doğru kabul edenler ve etmeyenler şunlardır:

Kabul Edenler	Kabul Etmeyenler
Sa'lebî (427)	el-İmâd el-Kindî (720/1320)
Râzî (606)	İbn Hacer el-Askalânî (852/1449)
İbnu'l-Hassâr (620)	Tâhir el-Cezâirî (1338/1919)
Sehâvî (643)	Reşid Rıza (1935)
Nesefî (710)	Mennâu'l-Kattân (1973)
İbn Teymiyye (728)	Mevdûdî (1979)
İbn Kesîr (774)	İzzet Derveze (1984)
Zerkeşî (794)	Nasr Hâmid Ebû Zeyd ()
Suyûtî (911)	Süleyman Ateş
Âlûsî (1270)	Ahmet Nedim Serinsu
Zurkânî (1948)	Muhsin Demirci
Subhî es-Sâlih (1978)	Mehmet Okuyan
Sâbûnî	Eş-Şâyi'[6]
İsmail Cerrahoğlu	El-Mîzânî[7]
	Fadl Abbâs[8]

Bu tablodan tarihi süreçte mükerrer nuzûlü eserinde ilk dile getirenin hicrî 5. yüzyılın ilim adamlarından Sa'lebî olduğunu görüyoruz. O eserinde Fâtihâ Sûresi'nin Mekke ve Medine'de olmak üzere iki defa indirildiğini belirterek aslında mükerrer nuzûlün tefsir ilminde bir meseleye dönüşmesine öncülük etmiştir diyebiliriz. Daha önceki kaynaklarda ise tekrâr-ı nuzûl meselesinin yer almadığı konuya dair yapılan önceki çalışmalarda tespit edilmiştir. Bu tespite göre erken dönem kaynaklarından İbn Şihâb ez-Zührî (124), Mukâtil b. Suleymân (150) Yahyâ b. Sellâm (200), Kâsım b. Sellâm (224), Hâris el-Muhâsibî (243), İbn Kuteybe (276), Huvvârî (280), Taberî (310), İbn Ebî Hâtim (327), Mâturîdî (333) gibi alimler

[5] Abdullah Aygün, "Tefsir Tarihi Açısından Mükerrer Nüzûl Görüşünün Tenkidi", *Usûl:İslam Araştırmaları*, 2014, sayı: 21, s.

[6] Muḥammed b. ʿAbdurraḥmân b. Ṣâliḥ eş-Şâyiʿ, *Nuzūlu'l-Ḳurʾâni'l-Kerīm*, Riyad, 1997, Merkezu't-tefsīr li'd-dirâsâti'l-Ḳurʾâniyye, ss. 80-113.

[7] Ḫâlid b. Suleymân el-Muzeynī, *el-Muḥarrar fī esbâbi nuzūli'l-Ḳurʾân (min ḫilâli'l-kutubi't-tisʿa) : dirâsetu'l-esbâb rivâyeten ve dirâyeten,* Riyâḍ : Dâru İbni'l-Cevzī, 1427/2006, 1/142-155.

[8] Faḍl Ḥasen ʿAbbâs', *İtḳanu'l-Burhân*, 1/301.

eserlerinde tekrâr-ı nuzûlden bahsetmemişlerdir.[9]

Nihayetinde h. 5. yüzyılda Fâtihâ'nın tekrar indirildiğinin literatürde yer alması ile başlayan bu süreç, h. 8. yüzyıla kadar sadece bu sure özelinde devam etmiştir. Hicrî 8. yüzyılda ise diğer bazı sure ve ayetler hakkında da onların tekrar indirildiğine dair fikirler dillendirilmeye başlanmıştır. Örneğin İbn Kesîr Fâtihâ'ya ilaveten İsrâ' 85. ayetin tekrar indirildiğini ifade etmiştir.[10] Meseleyi ilk olarak tefsir usûlüne dahil edenin ise İbn Teymiyye olduğu *Mukaddime fî usûli't-tefsîr* adlı eseri incelendiğinde görülebilir.[11] Öte yandan mükerrer nuzûl görüşüne ilk karşı çıkışın hicrî 8. yüzyıl alimlerinden İskenderiye Kadısı diye bilinen el-İmâd el-Kindî tarafından yapıldığı söylenmiştir.[12] Suyûtî'nin el-Kindî'nin *el-Kefîl bi meâni't-tenzîl* adlı tefsirinden[13] aktardığına göre el-Kindî, hâsılı tahsil olması bakımından tekrâr-ı nuzûl anlamsız ve faydasız olduğunu düşünmektedir.[14] Tekrâr-ı nuzûl meselesine dair bu karşı çıkış, son dönem ilim ehli tarafından ise daha net bir şekilde dile getirilmeye devam etmiş ve etmektedir.

Ortaya Çıkış Nedenleri

Mükerrer nuzûl görüşünün üretilmesi ve gündeme getirilmesi temelde üç sebebe dayandırılmaktadır.[15] Bu sebeplerden ilki bir ayete ya da sureye dair birden çok ve birbiriyle tarihsel açıdan çelişen sebeb-i nuzûl rivayetinin varlığıdır. Burada dikkat edilmesi gereken husus, sebeb-i nuzûl rivayetleri (sebepler) ile sebeb-i nuzûl değerlendirmelerinin (sahabenin bağ kurması/tefsiri/yorumu) birbirinden ayırt edilmesi zaruretidir. Zira sebeb-i nuzûl rivayetlerinin bir kısmı sebep ifade ederken bir diğer kısmı sahabenin tefsirini ifade etmektedir. Bu ayrım rivayetlerde kullanılan sebeb-i nuzûl kalıplarından[16] ve bağlamdan hareketle yapılabilir. İkincisi bir ayetin inişine dair bilgiyi içeren rivayeti aktaran râvînin, rivayeti aktarırken kullandığı kelimelerde ya da kullandığı sebeb-i nuzûl rivayet kalıplarında hata yapmasıdır. Örneğin râvînin قرأ yerine فأنزل الله ibaresini kullanması gibi. Sonuncusu ise mekkî sureler içinde medenî, medenî sureler içinde de mekkî ayetlerin yer almasıdır. Bu üç sebebe iki sebep daha ilave edenler olmuştur.[17] Buna göre dördüncü sebep kıraat vecihlerindeki ihtilaftır. Beşincisi ise tarihsel veri açısından yani ilgili ayet ya da surenin iniş tarihine dair verdiği bilgi bakımından birbiriyle çelişen rivayetler hakkında hüküm verilirken hadis usulünün, muhaddislerin yönteminin tam olarak uygulanmamasıdır.

Tekrâr-ı nuzûlü kabul edenler zikri geçen bu nedenlerin dayanağı, izahı ya da gerekçesi olarak, başka bir deyişle bu meselenin ortaya çıkış sebeplerinin nedeni olarak ise hikmet,

---

[9] Aygün, "Mükerrer Nüzûl Görüşünün Tenkidi", s.

[10] Ebu'l-Fidâ' İsmâʿīl b. ʿUmer b. Keşīr el-Ḳuraşī ed-Dimeşḳī (774/1373), *Tefsīru'l-Ḳurʾâni'l-ʿAẓīm*, thk: Sâmī b. Muḥammed Selâme, Dâru Ṭaybe, b.y. 1999, s.

[11] İbn teymiyye, 1972, 1/49.

[12] Abdurrezzak Huseyin Ahmed, "Kabul ile Red Arasında Nüzûl'ün Tekrarı Meselesi –I", çev. Enes Temel, *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2017, cilt: IV, sayı: 7, s. 319.

[13] Bu eser, Süleymeniye kütüphanesi feyzullah efendi koleksiyonu 186/195 numarada kayıtlıdır. 1082 yılında yazılan bu eser 655 varaktır.

[14] es-Suyūṭī, *el-İtḳân*, 1/48. Abdurezzak Huseyin Ahmed, ilgili makalesinin 19 nolu dipnotunda bu bilginin kaynağına dair şu değerlendirmeleri yapmaktadır: "Belki de I'mâdü'd-Dîn el-Kindî'nin sözü, tefsirinden eksik olan kısımdadır. Çünkü tefsirine mürâcaat ettim ve mukaddime, Fâtihâ ve Bakara sûresinden bazı ayetleri kayıp olanlar arasında buldum. Suyûtî'nin nakillerinden anlaşılıyor ki O, nüzûlün tekrarı söylemine olan itirazlarını tefsirindeki Fatiha sûresi için ayrılan kısımda zikretmiştir." Bkz: Abdurrezzak Huseyin, "Kabul ile Red Arasında", s. 319.

[15] Aygün, "Mükerrer Nüzûl Görüşünün Tenkidi", s. 48-50.

[16] Bu kalıplar ve söz konusu ayrım için bkz: Yücel, *Nahl Suresi*, s. 50-51.

[17] Abdurrezzak Huseyin, "Kabul ile Red Arasında", ss. 325-327.

hatırlatma, fayda ve ilgili ayetlerin şanını yüceltme gibi ifadeler zikretmektedirler.[18]

Literatürde tekrâr-ı nuzûle konu edinilen sure ve ayetlerin, Kur'an'daki toplam ayet ve sure sayısı göz önüne alındığında oldukça az oldukları görülmektedir. Bu sure ve ayetler mushaf tertibindeki sırasıyla şunlardan ibarettir:

- Fâtihâ, Kevser ve İhlâs sûreleri,
- Tevbe 9/113, Hûd 11/114, Naḥl 16/126-128, İsrâ' 17/85 ve Rûm 33/1-3 ayetleri.

Literatürde yukarıdaki sure ve ayetlerin tekrâr-ı nuzûl bağlamında incelendiği bazı müstakil çalışmalar yapılmıştır. Bunlara ilaveten bazı çalışmalar, esbâb-ı nuzûl ilmi içerisinde değerlendirilmesi gerektiği kanaatimizi belirttiğimiz tekrâr-ı nuzûl meselesini ve ilgili ayetlerden bir kısmını, sebeb-i nuzûl rivayetlerinin analizi vb. üst başlıklar altında ele almışlardır. Bu aşamada tespit edebildiğimiz kadarıyla bu çalışmaları kısaca tanıtarak bu araştırmanın sözü geçen çalışmalarla benzer ve farklı yönlerini ortaya koymayı, ardından tekrâr-ı nuzûle konu edinilen ilgili ayetlerden Naḥl suresi 126-128. ayetleri analiz etmeyi istiyoruz.

Literatürde Tekrâr-ı Nuzûl

Bu başlık altında tekrâr-ı nuzûle dair kaleme alınmış müstakil çalışmalar ve ardından kitap bölümü halinde bünyesinde bu konuya yer veren eserler kendi içlerinde kronolojik ve bibliyografik olarak tanıtılacak, bu çalışmaların hali hazırda yazmakta olduğumuz makale ile ortak ve farklı yönlerine dikkat çekilecektir.

Mehmet Okuyan'ın 2001 yılında kaleme aldığı "Kur'an'ın Nüzûlünde Taaddüt/Tekerrür Problemi"[19] adlı makalesinde konu iki boyutuyla ele alınmıştır. Birinci boyut tekrâr-ı nuzûlu kabul edenler ve etmeyenlerin delilleri ve bunların değerlendirilmesini kapsamaktayken diğeri ise tekrar indiği rivayet edilen bazı ayetlerin (sırasıyla İsrâʾ 17/85, Naḥl 16/126-128 ve Tevbe 9/113) analizini içermektedir. Okuyan burada ayetlerin tekrar indirilmesi meselesinin doğru olmadığını açıkça dile getirmektedir. Ayrıca bu meseleye nasıl çözüm bulunacağına dair rivayetler arası tercih ve siyak-sibakı öne çıkaran önemli tespitler dile getirmektedir.

2001 yılında Muhsin Demirci tarafından kaleme alınan "Nas-Olgu İlişkisi Açısından Mükerrer Nüzul"[20] başlıklı makale, meselenin özünün sebeb-i nuzûl rivayetleri arasındaki çelişkileri gidermeye yönelik bir çözüm arayışına dayandığını ancak gelinen noktada önerilen mükerrer nüzûl çözümünün isabetli olmadığını dile getirmektedir. Makalede konuyla ilgili bazı ayetler mekan, zaman ve sebep faktörleri açısından tasnif edilerek açıklanmaktadır. Burada da çelişkili sebeb-i nuzul rivayetlerinin değerlendirilmesi aşamasında siyak-sibakın ve Kur'an bütünlüğünün önemine dikkat çekilmektedir.

2008 yılında Abdurrezzak Hüseyin Ahmed tarafından yazılan "Kabul ile Red Arasında Nüzûl'ün Tekrarı Meselesi-I"[21] başlıklı makale, meseleyi kabul edenler, etmeyenler ve ikisinin arasında orta yolu tercih edenleri delilleriyle dile getirme noktasında öne çıkmaktadır. Ayrıca tekrâr-ı nuzûlün sözlük ve terim anlamlarını detaylı bir şekilde ele almaktadır. Yazar makalenin sonunda kendisini küllî inkarı ve küllî kabulü doğru görmeyen ve orta yolu tercih edenler arasında bulduğunu ifade etmektedir.

2011 yılında Halil Aldemir tarafından telif edilen "Esbâb-ı Nüzûl Rivayetleri Arasında

---

[18] Ez-Zerkeşī, *el-Burhân fī ʿUlūmi'l-Ḳurʾân*, thk. Muḥammed Ebu'l-Fadl İbrâhīm, Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabiyye Îsâ el-Bâbī el-Ḥalebī ve Şurakâuhū, Beyrūt 1957, 1/29; es-Suyūṭī, *el-İtḳân*, 1/104-105; Muḥammed ʿAbdulazīm ez-Zurḳânī (1367/1948), *Menâhilu'l-ʿİrfân fī ʿUlūmi'l-Ḳurʾân*, Dâru İḥyâ'i-Kutubi'l-ʿArabiyye, Ḳâhire 1362/194, 1/121.

[19] Okuyan, "Taaddüt/Tekerrür Problemi", s. 101.

[20] Muhsin Demirci, "Nas-Olgu İlişkisi Açısından Mükerrer Nüzul", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2001, sayı: 20, s. 5-21.

[21] Abdurrezzak Huseyin, "Kabul ile Red Arasında", s. 313-334.

Görülen Çelişkiler ve Geliştirilen Çözüm Yollarının Tahlili"[22] adlı çalışmada konu, sebeb-i nuzûl rivayetlerini değerlendirme yöntemlerinden biri olarak incelenmektedir. Makalenin esas özelliği bu yöntemlerin kritğini barındırmasıdır diyebiliriz. Burada mükerrer nuzûl meselesi, Kur'an ilimleri alimlerinin sebeb-i nuzûl rivayetlerini incelemede geliştirdikleri en problemli yöntem olarak nitelenmektedir.

2014 yılında Abdullah Aygün'ün kaleme aldığı "Tefsir Tarihi Açısından Mükerrer Nüzûl Görüşünün Tenkidi"[23] başlıklı makalesinin konuyla ilgili dikkat çeken en önemli yönü, tekrâr-ı nuzûl meselesinin tarihi sürecini başarılı bir biçimde ortaya koymasıdır. Bunun yanında makalede hicri 5. yüzyıldan hicri 8. yüzyıla dek tekrâr-ı nuzûle konu edinilen tek sure olması hasebiyle Fâtihâ suresi örnek olarak analiz edilmektedir. Netice itibariyle tekrâr-ı nuzûl meselesinin isabetli bir görüş olmadığı dile getirilmiştir. Makalede, bu konuyu analiz etme fikri ve ihtiyacını zihnimizde oluşturan 'tekrar indiği düşünülen bu ayetler neden Kur'an'da tekrar yazılmadı?' sorusuna mevcut çalışmalar içerisinde ilk defa bu makalede cevap arandığını özellikle ifade etmek istiyoruz.

Çağdaş yazarlar içerisinde kanaatimizce konuyu derinlemesine analiz eden isimler Muḥammed eş-Şâyiʿ ve Faḍl Ḥasen ʿAbbâs'tır. eş-Şâyiʿ ilk defa 1997 yılında basılan *Nuzûlu'l-Ḳurʾâni'l-Kerîm*[24] adlı eserinde bu konuya genişçe (yaklaşık kitabın üçte biri kadar) yer vermiş,[25] tekrar indiği düşünülen bütün ayetleri ve sureleri ravilerini de değerlendirerek incelemiş, rivayetlerin cemʿi mümkünse bu yolu tercih etmiş, değilse daha sahih olanı tercih etmeye çalışmıştır. Genel olarak tekrar-ı nuzulün hiçbir zaman olmadığını dile getirmiştir. Örnek olarak analiz edeceğimiz Naḥl 126-128. ayetlerinin ise mekkî bir suredeki medenî ayetler olarak değerlendirmiş, bunların Uhud savaşı akabinde indiği görüşünü benimsemiştir.[26]

Yine 1997 yılında basılan Faḍl Ḥasen ʿAbbâs'ın "*İtḳanu'l-Burhân fî ʿUlûmi'l-Ḳurʾân*" adlı eseri kannatimizce bu konuda kaleme alınan en dakik çalışmadır. Konuyu taaddudu'n-nuzûl başlığı ile ele alan müellif, tekrar indiği dile getirilen ayet ve sureleri, delilleri ile beraber değerlendirmiştir. Bu çerçevede delil olarak dile getirilen rivayet ve görüşleri hem hadis usulü açısından hem de bağlamsal uyum açısından analiz etmiştir. Özellikle bağlamı dikkate alarak yaptığı değerlendirmeler dikkat çekicidir. Daha önceki eserler içerisinde bağlamın önemli olduğunu dile getirmiş olanlar varsa da onun bu eserinde uyguladığı kadar başarılı bir şekilde bağlama verdikleri önemi fiili olarak değelendirmelerine yansıtamadıklarını ifade etmeliyiz.[27]

2006 yıllında basılan *el-Muharrar fî esbâbi nuzûli'l-Kur'an (min hilali'l-kutubi't-tisʿa) : dirasetü'l-esbab rivayeten ve dirayeten*[28]adlı eserinde Halid b. Suleyman da bu konuya temas etmiştir. Onun konuyu işleyiş tarzı ve vardığı sonuç aşağı yukarı eş-Şâyiʿin yöntem ve düşüncesinin tekrarı gibi durmaktadır. Naḥl suresinin ilgili ayetleri hakkında Ubeyy b. Kaʿb'dan nakledilen rivayeti ve İbnu'l-Ḥaṣṣâr'ın sözünü incelemekle yetinmiş, ulemanın bu ayetlerin medeni olduğunda ittifak ettiklerini dile getirerek değerlendirmesini bu meyanda yapmıştır.[29]

Biraz önce kısaca tanıtılan çalışmalar, tekrâr-ı nuzûl meselesinin çözümü için çelişkili

---

[22] Halil Aldemir, "Esbâb-ı Nüzûl Rivayetleri Arasında Görülen Çelişkiler ve Geliştirilen Çözüm Yollarının Tahlili", *EKEV Akademi Dergisi*, 2011, cilt: XV, sayı: 48, s. 141-159.
[23] Aygün, "Mükerrer Nüzûl Görüşünün Tenkidi", s. 39-66.
[24] eş-Şâyiʿ, *Nuzūlu'l-Ḳurʾân*, s.
[25] eş-Şâyiʿ, *Nuzūlu'l-Ḳurʾân*, s.80-113.
[26] eş-Şâyiʿ, *Nuzūlu'l-Ḳurʾân*, s. 102-105.
[27] Faḍl Ḥasen ʿAbbâs', *İtḳanu'l-Burhân*, ss. 301-315.
[28] el-Muzeynī, *el-Muḥarrar*.
[29] el-Muzeynī, *el-Muḥarrar*, s. 150-151.

görünen sebeb-i nuzûl rivayetlerinin hadis usûlü kriterlerine göre ve bağlam dikkate alınarak analiz edilmesi ve değerlendirilmesi gerektiği üzerinde önemle durmuşlardı. Ancak bu öneriyi tam olarak seçtikleri örnek ayetlerin analizinde yerine getirmeyi başarabildiklerini söylemek güç görünmektedir. Zira bu çalışmalardan kimi sadece sened analizine ağırlık verirken, kimi ise sadece bağlamı öne çıkarmıştır. Dolayısıyla bu durum ulaşılan sonucu da etkilemiştir. Örneğin Naḥl suresinin son ayetlerini analiz eden yukarıdaki çalışmaların çoğu onların medenî oldukları sonucuna varmıştır. Sened değerlendirmesi ile bağlama bir arada yer verilen çalışmaların bir kısmı ise bu ayetlerin mekkî olduklarını dile getirmiştir. Örneğin tekrâr-ı nuzûle dair müstakil araştırmaların hepsinde bu ayetlerin medenî oldukları söylenmişken, Fadl Hasan Abbas ve Ali Rıza Gül[30] genel olarak esbâb-ı nuzûl rivayetleri başlığı altındaki değerlendirmelerinde bu ayetlerin mekkî olduklarını yazmışlardır.

Bu nedenle elinizdeki çalışmada, sözü edilen rivayetlerin analizleri yani rivayetlerin sened ve metin incelemesi ciddiyetle yapılacak, ardından tarihsel ve anlamsal bağlam dikkate alınarak toplu bir değerlendirme yapılmaya çalışılacaktır. Bu yönüyle yukarıdaki çalışmaları bir adım daha ileriye taşıyacağını umuyoruz.

Belki de tekrâr-ı nuzûl meselesinde en çok tartışılan ve ikiden fazla indiği düşünülen tek ayet/ayet grubu olması hasebiyle, ayrıca bu konuyu araştıranlar tarafından, birkaç farklı kanaat olsa da, genel olarak medenî kabul edilmiş olmaları nedeniyle Naḥl suresinin son ayetlerini incelenecek örnek ayet grubu olarak seçmeyi tercih ediyoruz.

Örnek Ayet Analizi (Naḥl Suresi 126, 127 ve 128. Âyetler)

وَإِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُمْ بِهِ وَلَئِنْ صَبَرْتُمْ لَهُوَ خَيْرٌ لِلصَّابِرِينَ (126) وَاصْبِرْ وَمَا صَبْرُكَ إِلَّا بِاللَّهِ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَلَا تَكُ فِي ضَيْقٍ مِمَّا يَمْكُرُونَ (127) إِنَّ اللَّهَ مَعَ الَّذِينَ اتَّقَوْا وَالَّذِينَ هُمْ مُحْسِنُونَ (128)

"ve şayet iḳâb ile (şiddet yoluyla) mukabele edecek (karşılık verecek) olursanız, ancak size edilen uḳûbetin (eziyetin) misliyle muʿâḳabe ediniz (şiddet gösteriniz). Ve şayet sabrederseniz, ḳasem olsun ki sabredenler için elbette daha hayırlıdır. Sabret, sabrın da ancak Allâh'ın inâyetiyledir ve onlara karşı mahzun olma, yaptıkları mekirden (çevirdikleri entrikalardan) telaş da etme; zira muhakkak ki Allâh iyi korunanlar ve hep güzellik yapanlarla beraberdir."[31]

Hedefimiz öncelikle ayetlerin sebeb-i nuzûl rivayetlerini hadis usûlü kriterlerine göre bir incelemeye tabi tutmak olacaktır. Bunun yolu kanaatimizce rivayetler üzerinde sadece sened değil, aynı zamanda metin analizi de yapmaktan geçmektedir. Yanı sıra rivayetleri sebeb-i nuzûl rivayet kalıpları açısından analiz etmek ve tarihsel-anlamsal bağlamı dikkate alarak daha net ve sağlıklı bir neticeye ulaşmaktır. Bu çerçevede herşeyden önce sened ve metin analizinden neyi kastettiğimizi, analizi yaparken bağlı kalacağımız esasları ve sebeb-i nuzûl rivayet kalıparını sunmak istiyoruz.

Sened incelemesinden kastımız, rivâyetlerin senedlerinin, içerdikleri râvîlerin güvenilirlikleri açısından karşılaştırılmasıdır.[32] Bu noktada hadis ve tefsir ilmi açısından rivâyetlerin dikkate alınma ya da bilgi değeri ifade etme derecesinin farklılık arz ettiğini belirtmeliyiz. Zira hadis ilmi açısından rivâyetlerin senedleri sıkı bir araştırmadan geçerek sıhhat açısından sahih, hasen, zayıf gibi derecelendirilirken tefsir ilmi açısından rivâyetin senedine göre sıhhat derecesi büyük bir önem taşımamakta, rivâyetlerin kullanımına daha müsamahalı yaklaşılmaktadır. Çünkü tefsirde önemli olan Allâh'ın kelâmının

[30] Ali Rıza Gül, "Ḳurʾân Âyetlerini Tarihlendirmede Nuzūl Sebeplerinin Rolü", *Dînî Araştırmalar Dergisi*, c.7 ss. 191-220.

[31] 16/Naḥl:126-128. Bkz. Elmalılı Ḥamdi b. Nuʿmân Yazır (1361/1942), *Ḳurʾân-ı Kerîm ve Yüce Meâli*, sad.: Dücâne Cündioğlu, Merve Yay., İstanbul t.y..

[32] Sened ve râvîlerle ilgili detaylı bilgiler ve değerlendirmeler (cerḥ ve taʿdîl değerlendirmeleri) yeri geldikçe dipnotlarda zikredilecektir.

açıklanabilmesidir. Doğru ya da muhtemel anlama delâlet eden bir ipucunu, bir veriyi içeren rivâyet, zayıf bile olsa müfessir tarafından kullanılabilir.[33] Bu durum eṭ-Ṭaberî, İbn Ebî Ḥâtim, İbn Keşîr gibi alimlerin tefsirlerinde açıkça görülebilmektedir. Bu konuyu hadis alimleri benzer şekillerde şöyle dile getirmişlerdir:

"ʿAbdurraḥmân b. Mehdî der ki: Sevap, günah, amellerin faziletleri gibi konularda rivâyette bulunurken senedlerinde kolaylığı seçer, râvîlerde müsamahalı davranırız. Ancak haram, helal ve ahkâma dair konularda rivâyette bulunurken senedlerinde çok sıkı davranır, râvîlerini eleştiririz."[34]

"Yaḥyâ b. Saʿîd el-Ḳaṭṭân der ki: Hadiste kendilerine güvenmediğiniz (kendilerini sika kabul etmediğiniz) bir gruptan tefsir için faydalanabilirsiniz. Örneğin Leyş b. Ebî Suleym, Cubeyr b. Saʿîd, eḍ-Ḍaḥḥâk ve Muḥammed b. es-Sâ'ib el-Kelbî gibi. Onların hadisleri övülür (sözün akışına göre kanaatimizce övülmez olmalı), ancak onlardan tefsir yazılır."[35]

Bir tefsir çalışması olmasına rağmen araştırmamızın bu aşamasında senedlerin sıhhat açısından derecelerini dikkate almak isteyişimiz ise bu açıklamalarla çelişmemektedir. Zira biz bu aşamada özellikle *âyetlerin ne zaman indiğini bulmaya* yani *tarihî bir bilgiyi elde etmeye* çalışıyoruz. Bu nedenle senedler arası sıhhat karşılaştırması yapmanın yerinde ve gerekli olduğunu düşünmekteyiz.

Metin incelemesinden kastımız ise rivâyetlerin metinlerinin sebeb-i nuzûl kalıpları açısından incelenmesi ve karşılaştırılmasıdır.

Sahabe ve tâbiînden gelen rivâyetlerde sebeb-i nuzûl kalıpları içerdikleri ibarelerden hareketle iki şekilde tasnif edilmiştir:

1. fâ-i sebebiyye'nin bulunduğu فنزلت أو فأنزل ibareleri: Bunlar sebep olmada en güçlü olan ibarelerdir. Bu ibarelerin yer aldığı rivâyetlerin neredeyse tamamı âyetin iniş sebebini aktarır.[36]
2. نزلت في كذا، أنزلت في كذا، عنى بهذه الأية كذا ibareleri: Bunlar ise sebep olmaktan çok tefsir mahiyetinde olan ibarelerdir. Bu ibarelerin yer aldığı rivâyetlerin neredeyse tamamı âyetin tefsiri niteliğinde bilgiler içermektedir.[37]

Bu konuya dair ez-Zerkeşî de; "Sahabe ve tâbiînin نزلت هذه الآية في كذا dediklerinde, âyetin bu hükmü içerdiğini, bu durumun âyetin iniş sebebi olmadığını söylemek istedikleri (zaten) bilinmektedir. İşte bu olan şeyin nakli anlamında değil, âyetle hükme istidlâl anlamındadır." şeklinde bir açıklama yapmıştır.[38]

Esbâb-ı nuzûl alanında söz sahibi olan Ahmet Nedim Serinsu ise, bu rivâyetleri sırasıyla sebep ifade etmede nass olan (esbâb-ı nuzûl) ve sebep ifade etmede nass olmayan (tefsir için olan) sebeb-i nuzûl rivâyetleri diye adlandırmış, ayrıca esbâb-ı nuzûl alanındaki birçok problemin, hadis usûlü kriterlerinin bu rivâyetlere uygulanmasıyla çözülebileceğini ifade etmiştir.[39]

Peki âyetin inişine dair birden fazla rivâyet varsa ne yapmak gerekir? es-Suyûtî buna dair şu altı çözüm yolunu dile getirmiştir:[40]

---

[33] Musâʿid b. Suleymân b. Nâṣir eṭ-Ṭayyâr, *Maḳâlât fî ʿUlūmi'l-Ḳurʾân ve Usūli't-Tefsīr*, Ḳurʾân Araştırmaları Tefsir Merkezi Yay., Riyâḍ 2015, 1/412.

[34] Ebū Bekr Aḥmed b. el-Ḥuseyn b. ʿAlī el-Beyhaḳī (458/), *Delâilu'n-Nubuvve*, thk.: ʿAbdulmuʿṭī Ḳalʿacī, Dâru'l-Kutubi'l-ʿİlmiyye, Beyrūt 1405, 1/34.

[35] El-Beyhaḳī (458/), *Delâilu'n-Nubuvve*, 1/35-37.

[36] Musâʿid b. Suleymân b. Nâṣir eṭ-Ṭayyâr, *el-Muḥarrar fî ʿUlūmi'l-Ḳurʾân*, el-Cemʿiyyetu'l-Ḫayriyyetu li Taḥfîẓi'l-Ḳurʾâni'l-Kerîm, Cidde 2006, s. 133.

[37] Eṭ-Ṭayyâr, *el-Muḥarrar*, s. 133.

[38] Ez-Zerkeşī, *el-Burhân*, 1/31-32.

[39] Ahmet Nedim Serinsu, *Ḳurʾân ve Bağlam,* Şule Yay., Ankara 2008, s. 79-86.

[40] Detaylar ve örnekler için bkz. es-Suyūṭī, *el-İtḳân*, 1/82-86.

1. Rivâyetlerden her ikisinde de نزلت في كذا ibaresi varsa bu rivâyetler âyetin iniş sebebi değil âyetin tefsiri niteliğindedir. Şâyet âyetin lafzı bu iki açıklamaya müsaitse bu durumda iki rivâyet eşit derecede güvenilir kabul edilir.
2. Rivâyetlerin birinde نزلت في كذا ibaresi varken diğerinde ilkindekinin aksini kanıtlayan, açıklayan, tasrîh eden bir sebep varsa ikinci rivâyet güvenilir kabul edilip ilk rivâyet nuzûl sebebi olarak değil de istinbât olarak değerlendirilir.
3. Şâyet iki rivâyet de birbirinden farklı birer sebep zikrediliyorsa ve birinin senedi sahih iken diğeri değilse, o zaman sahih olan tercih edilir.
4. Her iki rivâyetin senedi de sıhhat açısından eşitse, o zaman râvîsi olay esnasında hazır bulunan (ya da bunun gibi tercih biçimlerinden birine binaen) rivâyet tercih edilir.
5. Âyetin her iki sebepten sonra inmesi durumunda her ikisi de âyetin iniş sebebi kabul edilir. Ancak rivâyetlerde geçen sebeplerin âyetin inişine yakın zamanlarda gerçekleştiği de bilinmelidir. Buna *taʿaddudu'l-esbâb* denir.
6. Şâyet bu mümkün olmazsa âyetin birden fazla kez indiğine hükmedilir. Buna da *taaddudu'n-nuzûl* ya da *tekerruru'n-nuzûl* denir.

Kaynaklarımızda Naḥl suresinin 126. ayeti ve 126-128 ayet grubu hakkında sebeb-i nuzûl rivayetleri bulunmaktadır. Şimdi bu ayetlere dair aktarılan sebeb-i nuzûl rivayetlerini, ayetlerin mekkî ya da medenî olduklarına dair rivayetleri, metinleri ve tercümeleri ile birlikte vermek istiyoruz. Böylece bunlara dair sened ve metin analizini rahatlıkla yapabilmeyi umuyoruz. Bu arada rivayetlerin sened analizlerinin birinci adımını, yani ravilere dair cerh ve tadil bilgilerini ise dipnotlarda vermeyi yeterli görüyoruz. İlgili rivayetlerin hepsini gördükten sonra, toplu bir şekilde değerlendirme yapmayı ise kuşatıcı bir bakış açısı sağlayabilmek adına daha verimli gördüğümüz için, rivayetlere dair bulgu ve değerlendirmelerimizi (ikinci adım) rivayetlerin hepsini aktardıktan sonra dile getirmeyi düşünüyoruz.

Âyetin Sebeb-i Nuzûl'üne dair bilgiler: Ayetin/ayetlerin inişine dair kaynaklarda aşağıdaki sekiz rivayete ulaşabilmiş bulunmaktayız:

1. Ebû Hureyre Rivâyeti I:[41]

أخبرنا إسماعيل بن إبراهيم الواعظ قال: حدثنا أبو العباس أحمد بن محمد بن عيسى الحافظ قال: حدثنا عبد الله بن محمد بن عبد العزيز قال: حدثنا يعقوب الوليد الكندي قال: حدثنا صالح المري[42] قال: حدثنا سليمان التيمي[43] عن أبي عثمان النهدي[44] عن أبي هريرة[45] قال: أشرف النبي صلى الله عليه وسلم على حمزة فرآه صريعاً فلم ير شيئاً كان أوجع لقلبه منه وقال: والله لأقتلن بك سبعين منهم فنزلت (وَإِن عاقَبتُم فَعاقِبوا بِمِثلِ ما عُوقِبتُم بِهِ وَلَئِن صَبَرتُم لَهُوَ خَيرٌ لِّلصابِرينَ) [46]

[41] Rivâyette de yer alan râvî Ṣâliḥ -İbn Beşîr el-Merî- hadis alimlerince zayıf görülmüş ve munkeru'l-hadîs olarak nitelenmiştir. Bu nedenle rivâyet oldukça zayıf kabul edilmiştir. (Bkz.: İbn Keşîr, *Tefsīru'l-Ḳurʾâni'l-Azîm*, 4/614.)

[42] Ṣâliḥ b. Beşîr el-Murrî (172/788). Zayıftır. (İbn Muʿîn); Munkeru'l-ḥadîstir. (Buḫârî) Bunlara benzer pek çok olumsuz sıfatla nitelenmiştir. Bkz.: Şihâbuddîn Aḥmed b. ʿAlî b. Ḥacer el-ʿAsḳalânî (852/1449), *Tehẕîbu't-Tehẕîb*, Dâru'l-Fikr, Ḳâhire 1404/1984, 4/334-335; Yûsuf b. eẕ-Ẕekî ʿAbdurraḥmân Ebu'l-Ḥaccâc el-Mizzî (742/1341), *Tehẕîbu'l-Kemâl fî ʿİlmi'r-Ricâl,* Muessesetu'r-Risâle, Beyrût 1400/1980, 13/16-20.

[43] Suleymân b. Tarḫân et-Teymî el-Ḳaysî (143/760). Tâbiîndendir. Ṣiḳadır. (en-Nesâʾî, İbn Muʿîn); Öyle ki bir hadis rivâyet ettiği zaman (hayasından) rengi değişirdi. Ondan daha dürüstünü görmedim. (er-Rabîʿ b. Yaḥyâ Ṣuʿbe'den aktarmıştır.). Bkz.: el-ʿAsḳalânî, *Tehẕîbu't-Tehẕîb*, 4/176-177; el-Mizzî, *Tehẕîbu'l-Kemâl*, 12/5-13.

[44] Ebū ʿUṣmân ʿAbdurraḥmân b. Mil b. ʿAmr en-Nehdî (100/718-19). İsminin Mil, Mel ve Mul şeklinde okunabileceği dile getirilmiştir. Hz. Peygamber döneminde müslüman olmuş ancak kendisiyle görüşememiştir. Ṣiḳadır. (İbn Saʿd, en-Nesâʾî, Ebū Zurʿa, Ebū Ḥâtim babasından naklen). Bkz.: Bkz.: el-ʿAsḳalânî, *Tehẕîbu't-Tehẕîb*, 6/249-250; el-Mizzî, *Tehẕîbu'l-Kemâl*, 17/424-430.

[45] Ebū Hureyre ʿAbdurraḥmân b. Ṣaḫr ed-Devsî el-Yemânî (58/678). Sahabidir. Çok hadis rivâyet etmesiyle tanınmaktadır. Hadis alimlerince güvenilirliği sabittir. Bkz.: el-ʿAsḳalânî, *Tehẕîbu't-Tehẕîb*, 12/237-241; el-Mizzî, *Tehẕîbu'l-Kemâl*, 34/366-380.

[46] Ebū'l-Ḥasen ʿAlî b. Aḥmed b. Muḥammed en-Nisâbūrî el-Vâḥidî (468/1076), *Esbâbu Nuzūli'l-Ḳurʾân*, thk: Kemâl Besyūnî Zaġlūl, Dâru'l-Kutubi'l-ʿİlmiyye, Beyrût 1411/1991, s. 290-291.

Bize İsmâʿîl b. İbrâḥîm, Ebû'l-ʿAbbâs Aḥmed b. Muḥammed b. ʿÎsâ'dan, o da ʿAbdulâh b. Muḥammed b. ʿAbdilʿazîz'den, o da Yaʿḳûb el-Velîd el-Kindî'den, o da Ṣâliḥ el-Merʾî'den, o da Suleymân et-Teymî'den, o da Oşmân en-Nehdî'den, o da Ebû Hureyre'den haber vermiştir ki Ebû Hureyre şöyle demiştir: "Peygamber (s.a.v.) Ḥamza'nın başına geldi, onu parçalanmış bir şekilde görünce ki bundan daha fazla kalbini hüzne sokan bir şey görmemişti, dedi ki: "Vallâhi senin karşılığında onlardan yetmiş kişiyi öldüreceğim." Ardından "*Eğer (bir suçtan dolayı) ceza verecek olursanız size yapılan azab ve cezanın misli ile ceza verin. Ama sabrederseniz, elbette o, sabredenler için daha hayırlıdır."* âyeti indi."

2. Ebû Hureyre Rivâyeti II:[47]

فقال الحافظ أبو بكر البزار:
حدثنا الحسن بن يحيى[48]، حدثنا عمرو بن عاصم[49]، حدثنا صالح المري[50]، عن سليمان التيمي[51]، عن أبي عثمان[52]، عن أبي هريرة، رضي الله عنه؛ أن رسول الله صلى الله عليه وسلم وقف على حمزة بن عبد المطلب، رضي الله عنه، حين استشهد، فنظر إلى منظر لم ينظر أوجع للقلب منه. أو قال: لقلبه [منه] فنظر إليه وقد مُثِّل به فقال: "رحمة الله عليك، إن كنت -لما علمتُ-لوصولا للرحم، فعولا للخيرات، والله لولا حزن من بعدك عليك، لسرني أن أتركك حتى يحشرك الله من بطون السباع -أو كلمة نحوها-أما والله على ذلك، لأمثلن بسبعين كمثلتك . فنزل جبريل، عليه السلام، على محمد صلى الله عليه وسلم بهذه السورة **وقرأ**: { وَإِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُمْ بِهِ } إلى آخر الآية، فكفر رسول الله صلى الله عليه وسلم -يعني: عن يمينه-وأمسك عن ذلك . وهذا إسناد فيه ضعف؛ لأن صالحا -هو ابن بشير المري-ضعيف عند الأئمة، وقال البخاري: هو منكر الحديث.[53]

"Ḥâfıẓ Ebû Bekr el-Bezzâr şöyle demiştir:

Bize el-Ḥasen b. Yaḥyâ, ʿAmr b. Âşim'dan, o da Ṣâliḥ el-Murrî'den, o da Suleymân et-Teymî'den o da Ebû ʿUşmân'dan, o da Ebû Hureyre'den haber vermiştir ki Ebû Hureyre şöyle demiştir: "Peygamber (s.a.v.), Ḥamza b. ʿAbdilmuṭṭalib şehit edildiği sırada, onun başında durdu, haline baktı ki daha önce ondan daha çok kalbi acıtan hiçbir hal görmemişti. ya da 'kalbini' demiştir. Ve dedi ki: "Allâh'ın rahmeti senin üzerine olsun, …….. ancak Allâh'a yemin olsun ki senin müslen gibi onlardan yetmişine müsle yapacağım." Bunun üzerine Cibrîl (a.s.) Muḥammed (s.a.v.)'e bu sûreyi indirdi ve "*Eğer (bir suçtan dolayı) ceza verecek olursanız size yapılan azab ve cezanın misli ile ceza verin."* âyetini sonuna kadar **okudu**. Buna binaen Rasûlullâh vazgeçti/döndü -yani yemininden- ve elini çekti.

(İbn Keşîr'in Yorumu) Bu içinde zayıflık bulunan bir isnaddır. Çünkü Ṣâliḥ b. Beşîr el-Murrî- hadis alimlerince zayıf görülmüştür. Buhârî demiştir ki: "O, munkeru'l-ḥadîş'tir." (yani ondan hadis rivâyet edilmez.)

3. İbn ʿAbbâs Rivâyeti:[54]

أخبرنا أبو حسان المزكي قال: أخبرنا أبو العباس محمد بن إسحاق قال: حدثنا يحيى بن عبد الحميد الحماني[55] قال: حدثنا

[47] Rivâyette de yer alan râvî Ṣâliḥ -İbn Beşîr el-Merî- hadis alimlerince zayıf görülmüş ve munkeru'l-hadîs olarak nitelenmiştir. Bu nedenle rivâyet oldukça zayıf kabul edilmiştir. Bkz.: İbn Keşîr, *Tefsîru'l-Ḳurʾâni'l-Azîm*, 4/614.

[48] Bu râvînin kim olduğu tespit edilememiştir.

[49] ʿAmr b. Âşim b. Sufyân b. ʿAbdillâh b. Rabīʿa eş-Şeḳafî (?). Tâbiʿîndendir. Şiḳadır. Bkz.: el-ʿAsḳalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, 8/51.

[50] Bkz. Dipnot 42.

[51] Bkz. Dipnot 43.

[52] Bkz. Dipnot 44.

[53] İbn Keşîr, *Tefsîru'l-Ḳurʾâni'l-ʿAẓîm*, 4/614.

[54] Bu rivâyetin senedini el-Albânî İbn Ebî Leylâ'dan itibaren peşpeşe üç zayıf râvîyi barındırdığı için zayıf olarak nitelendirmiştir. Bkz.: Muḥammed Nâşiru'd-Dîn el-ʿHâc Nûḥ el-Albânî (1420/1999), *Silsiletu'l-Eḥâdîş eḍ-Ḍaʿîfe ve'l-Mevdūʿa ve Eseruhâ es-Seyyiʾu fî'l-Umme*, Dâru'l-Meʿârif, Riyâḍ 1412/1992, 2/28.

[55] Yaḥyâ b. Abdilhumeyd el-Himmânî (228/?). Tebeu't-tâbiînin küçüklerindendir. Zayıftır. (el-Mevsılî, en-Nesâî). Kutub-i sitte müelliflerinden sadece İmâm Muslim kendisinden hadis rivâyet etmiştir. İbn Muîn onu sika saymıştır ancak onun dışındakiler İbn Muîn'le aynı görüşte değillerdir. Kimisi ise oun hakkında konuşmamayı

قيس[56] عن ابن أبي ليلى[57] عن الحكم[58] عن مقسم[59] عن ابن عباس[60] قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم يوم قتل حمزة ومثل به: لئن ظفرت بقريش لأمثلن بسبعين رجلاً منهم فأنزل الله عز وجل (وَإِن عاقَبتُم فَعاقِبوا بِمِثلِ ما عُوقِبتُم بِهِ وَلَئِن صَبَرتُم لَهُوَ خَيرٌ لِّلصابِرينَ) فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: بل نصبر يا رب.[61]

Bize Ebû Ḥassân el-Mizkî, o da Ebu'l-ʿAbbâs Muḥammed b. İshâk'tan, o da Yaḥyâ b. Abdulhumeyd el-Hammânî'den, o da Kays'dan, o da İbn-i Ebî Leylâ'dan, o da el-Hakem'den, o da Muksim'den, o da İbn-i ʿAbbâs'tan haber vermiştir ki İbn-i ʿAbbâs şöyle demiştir: "Rasûlullâh (s.a.v.) Ḥamza'nın şehit edildiği ve ona müsle yapıldığı gün demiştir ki vallahi Kureyş'i elime geçirirsem onlardan yetmiş kişiye/adama müsle yapacağım. Bunun üzerine Allâh "*Eğer (bir suçtan dolayı) ceza verecek olursanız size yapılan azab ve cezanın misli ile ceza verin. Ama sabrederseniz, elbette o, sabredenler için daha hayırlıdır."* âyetini indirdi. Rasûlullâh (s.a.v.) da "Yâ Rabb, aksine, sabredeceğiz." dedi."

4. Ebû Hureyre Rivâyeti III:

قوله تعالى وإن عاقبتم أخرج الحاكم والبيهقي في الدلائل والبزار عن أبي ريرة أن رسول الله صلى الله عليه وسلم وقف على حمزة حين استشهد وقد مثل به فقال لأمثلن بسبعين منهم مكانك فنزل جبريل والنبي صلى الله عليه وسلم واقف بخواتيم سورة النحل وإن عاقبتم فعاقوا حتى بمثل ما عوقبتم به إلى آخر السورة فكف رسول الله صلى الله عليه وسلم وأمسك عما أراد.[62]

el-Ḥâkîm ve el-Beyhaḳî *ed-Delâil*'de, el-Bezzâr da Ebû Hureyre'den Rasûlullâh'ın (s.a.v.) Ḥamza şehit edilince ki ona müsle de yapılmıştı, onun başında durduğunu ve "Senin yerine onlardan yetmişine müsle yapacağım!" dediğini, ardından da Cebrâʾîl'in Peygamber (s.a.v.) daha (Ḥamza'nın başında) durmakta iken en-Naḥl sûresinin sonu olan "*Eğer (bir suçtan dolayı) ceza verecek olursanız size yapılan azab ve cezanın misli ile ceza verin."den* sûrenin sonuna kadar olan âyetleri indirdiğini ve Rasûlullâh'ın (s.a.v.) istediği şeyden (müsle) vazgeçtiğini aktarmıştır.

5. Ubeyy b. Kaʿb Rivâyeti:[63]

حدثنا أبو عمار[64] حدثنا الفضل بن موسى[65] عن عيسى بن عبيد[66] عن الربيع بن أنس[67] عن أبي العالية[68] قال حدثني أبي

---

tercih etmiştir. Bkz.: el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, 11/213-218; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 31/419-434.

[56] Kays b. er-Rabî' el-Esedî Ebû Muḥammed el-Kûfî (165-7/). Tebeu't-tâbiînin büyüklerindendir. Hakkındaki görüşler oldukça çelişkili gözükmektedir. Sikadır, hadisi Ḥasendir diyenler olduğu gibi zayıftır diyenler de vardır. Ahmed b. Hanbel, Ebû Dâvûd (ondan sadece üç tane hadis rivâyet etmiştir) ve İbn Muîn onu yerenler arasındadır. İleri yaşlarda hafızasının zayıfladığı söylenmiştir. Bkz.: el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, 8/351-353; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 24/25-37.

[57] Muḥammed b. Abdurrahmân İbn-i Ebī Leylâ (148/?). Tebeu't-tâbiînin büyüklerindendir. Hafızası kötüdür. Bu nedenle el-Albânî, onun bulunduğu senedleri zayıf saymıştır. Bkz.: el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 24/622-626; el-Albânî, *Silsiletu'l-Ehâdîs ed-Daîfe,*3/166.

[58] El-Ḥakem b. ʿUteybe el-Kindî (113/732). Tâbiʿînin küçüklerindendir. Ṣiḳa olduğuna dair bilgiler olmasına rağmen mudellis olduğuna dair bilgiler ağırlık kazanmıştır. Ayrıca Muḳsim b. Becrâ'dan herhangi bir şey iştimediğine dair bilgiler de aktarılmıştır. Bkz.: el-ʿAsḳalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, 2/372-373; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 7/114-120.

[59] Muḳsim b. Becrâ (101/720). Tâbiīndendir. İbn-i Necde, Ebu'l-Ḳâsim da denir. Bir çok hadisi zayıftır. (İbn Saʿd). Bkz.: el-ʿAsḳalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, 10/256; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 28/461.

[60] Abdullâh b. ʿAbbâs b. Abdilmuttalib b. Hâşim b. Abdi Menâf el-Kuraşî (68/687-88). Tercumânu'l-Ḳurʾân. Sahâbidir. Bkz.: el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, 5/242-245; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 15/155-163.

[61] El-Vâḥidî, *Esbâbu Nuzûli'l-Ḳurʾân*, s. 291.

[62] Ebū'l-Faḍl Celâluddīn ʿAbdurraḥmân b. Ebī Bekr es-Suyūṭī (911/1505), *Lubâbu'n-Nuḳūl fī Esbâbi'n-Nuzūl, Dâru İḥyâi'l-ʿUlūm, Beyrūt t.y.*, s. 121-122.

[63] Bu sened biri sadūk diğerleri sika râvîlerden oluşmaktadır ve oldukça güvenilirdir. Tirmizî, el-Hâkim, ez-Zehebî ve el-Albânî de *senedi sahihtir* demişlerdir. Bkz.: el-Albânî, *Silsiletu'l-Ehâdîs ed-Daîfe,* 2/29.

[64] El-Ḥuseyn b. Ḥureys Ebū ʿAmmâr el-Ḫuzâʿī el-Mervezī (244/858). Tebeʿu't-tâbiʿînden sonraki nesildendir. Rivâyetleri İbn Mâce dışındaki kutub-i sitte müelliflerince aktarılmıştır. Ṣiḳadır. (en-Nesâʾī) Bkz.: el-ʿAsḳalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, 2/289; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 6/358-361.

بن كعب[69] قال : لما كان يوم أحد أصيب من الأنصار أربعة وستون رجلا ومن المهاجرين ستة فيهم حمزة فمثلوا بهم فقالت الأنصار لئن أصبنا منهم يوما مثل هذا لنربين عليهم قال فلما كان يوم فتح مكة انزل الله { وإن عاقبتم فعاقبوا بمثل ما عوقبتم به ولئن صبرتم لهو خير للصابرين } فقال رجل لا قريش بعد اليوم فقال رسول الله صلى الله عليه و سلم كفوا عن القوم إلا أربعة

قال هذا حديث حسن غريب من حديث أبي بن كعب قال الشيخ الألباني : حسن صحيح الإسناد[70]

Bize Ebû ʿAmmâr el-Faḍl b. Mûsâ'ddan, o da ʿÎsâ b. ʿUbeyd'den, o da er-Rabîʿ b. Enes'ten, o da Ebû'l-ʿÂliye'den Ubeyy b. Kaʿb'ın şöyle dediğini aktarmıştır: "Uḥud gününde, ensârdan altmış dört, muhâcirlerden ise 6 kişi öldürülmüştü ki onlardan birisi kendisine müsle yapılan Ḥamza idi. Bunun üzerine Enṣâr dedi ki şâyet bir gün onları yakalarsak, bunun gibi onlara ……". Buna binaen Mekke fethedildiği gün geldiğinde ise Allâh "*Eğer (bir suçtan dolayı) ceza verecek olursanız …..…ceza verin."* âyetini indirdi.

6. İbn Zeyd Rivâyeti:[71]

حدثني يونس، قال: أخبرنا ابن وهب، قال: قال ابن زيد في قوله:(وَإِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُمْ بِهِ) قال: أمرهم الله أن يعفوا عن المشركين، فأسلم رجال لهم منعة، فقالوا: يا رسول الله، لو أذن الله لنا لانتصرنا من هؤلاء الكلاب ، فنزل القرآن (وَإِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُمْ بِهِ وَلَئِنْ صَبَرْتُمْ لَهُوَ خَيْرٌ لِلصَّابِرِينَ) واصبر أنت يا محمد، ولا تكن في ضيق ممن ينتصر، وما صبرك إلا بالله ، ثم نسخ هذا وأمره بجهادهم، فهذا كله منسوخ.

Bize Yûnus'un İbn Vehb'den dediğine göre İbn Zeyd "….." âyetiyle ilgili şöyle demiştir: Allâh müşriklerin affedilmelerini emrettikten sonra bazı güçlü kimseler müslüman olmuşlardır. Bu müslümanlar Hz. Peygamber'e gelmişler, müşriklere kastederek, 'Ey Allâh'ın Peygamberi, Allâh bize izin verse şu köpeklerden intikam alsak!' demişlerdir. Bunun üzerine "Eğer cezalandıracaksanız…." âyeti (Ḳurʾân) inmiştir.

7. İbnu'l-Ḥassâr'ın Yorumu:

ظاهر هذا تأخر نزولها إلى الفتح وفي الحديث الذي قبله نزولها بأحد وجمع ابن الحصار بأنها نزلت أولا بمكة ثم ثانيا بأحد ثم ثالثا يوم الفتح تذكيرا من الله لعباده[72]

Şurası açıktır ki âyetin nuzûlü Mekke fethine dek tehir edilmiştir/gecikmiştir. Bir önceki hadiste (Ebû Hureyre Rivâyeti III) de âyetin inişinin Uḥud (günü) olduğu geçmektedir. İbnu'l-Hassâr ise âyet önce Mekke'de, ikinci olarak Uḥud'da ve son olarak da Mekke Fethi'nde, Allâh'tan kullarına bir hatırlatma olarak inmiştir diyerek bu rivâyetleri cem' etmiştir.

8. ʿAtâ' b. Yessâr Rivâyeti:[73]

---

[65] El-Faḍl b. Mûsâ es-Sînânî Ebû ʿAbdullâh el-Mervezî (192/808). Tebeʿu't-Tâbiʿînin küçüklerindendir. Ṣiḳadır. (Buḫârî, İbn Saʿd, İbn Maʿîn, İbn Ḥacer). Ṣebttir. (eẕ-Ẕehebî) Kutub-i sittede hadisleri aktarılmıştır. Bkz.: el-ʿAsḳalânî, *Tehẕîbu't-Tehẕîb*, 8/257-258; el-Mizzî, *Tehẕîbu'l-Kemâl*, 22/634.

[66] ʿÎsâ b. ʿUbeyd b. Mâlik el-Kindî el-Mervezî (?). ʿUbeydullâh ve Ebû'l-Munîb de denilir. Tebeʿu't-tâbiʿîndendir. Ṣadûḳtur. (İbn Ḥacer). Bir sakıncası yoktur. (Ebû Zurʿa). Hakkında bir düşünmek gerekir. (eẕ-Ẕehebî, es-Selmânî'den nakletmiştir.) Ebû Dâvûd, et-Tirmiẕî ve en-Nesâʾî ondan hadis aktarmışlardır. Bkz.: el-ʿAsḳalânî, *Tehẕîbu't-Tehẕîb*, 8/197; el-Mizzî, *Tehẕîbu'l-Kemâl*, 22/634.

[67] er-Rabîʿ b. Enes el-Bekrî (140/758). Tâbiʿînin küçüklerindendir. Ṣadûḳtur. (el-ʿİclî, Ebû Ḥâtim). Bir sakıncası yoktur. (en-Nesâʾî). Bkz.: el-ʿAsḳalânî, *Tehẕîbu't-Tehẕîb*, 3/207; el-Mizzî, *Tehẕîbu'l-Kemâl*, 9/60-62.

[68] Rafîʿ b. Mehrân Ebû'l-ʿÂliye er-Riyâhî el-Baṣrî (93/711). Tâbiʿînin büyüklerindendir. Ṣiḳadır. (İbn Maʿîn, Ebû Zurʿa, Ebû Ḥâtim) Ancak çoğu kere hadisleri irsâl ederek aktarmıştır. (İbn Ḥacer). Hadisleri kutub-i sittede aktarılmıştır. Bkz.: el-ʿAsḳalânî, *Tehẕîbu't-Tehẕîb*, 3/246-247; el-Mizzî, *Tehẕîbu'l-Kemâl*, 9/214-218.

[69] Ubeyy b. Kaʿb b. Ḳays el-Enṣârî el-Ḫazrecî (33/654). Sahabedendir. Seyyidu'l-Ḳurrâ, Ebû'l-Munẕir ve Ebû'ṭ-Ṭufeyl diye de bilinirdi. Bkz.: el-ʿAsḳalânî, *Tehẕîbu't-Tehẕîb*, 1/164; el-Mizzî, *Tehẕîbu'l-Kemâl*, 2/262-273.

[70] Et-Tirmiẕî, *Sünen*, 5/299; es-Suyûṭî, *Lubâbu'n-Nuḳûl*, s. 121-122.

[71] Ebû Caʿfer İbn Cerîr Muḥammed b. Cerîr b. Yezîd eṭ-Ṭaberî (310/923), *Câmiʿu'l-Beyân fî Teʾvîli'l-Ḳurʾân*, thk: Aḥmed Maḥmûd Şâkir, Muessesetu'r-Risâle, b.y. 2000, 7/324.

[72] Es-Suyûṭî, *Lubâbu'n-Nuḳûl*, s. 121-122; *el-İtḳân*, 1/86.

[73] Rivâyette yer alan râvîlerden, hadis alimlerince ittifakla sika kabul edilen ilk râvî Atâ' b. Yesâr dışındakiler hakkında pek çok olumsuz görüş dile getirilmiştir. İbn Keşîr bu rivâyeti şu sözleriyle zayıf kabul etmiştir:

حدثنا ابن حميد،[74] قال: ثنا سلمة،[75] عن محمد بن إسحاق،[76] عن بعض أصحابه،[77] عن عطاء بن يسار،[78] قال: نزلت سورة النحل كلها بمكة، وهي مكية، إلا ثلاث آيات في آخرها نزلت في المدينة بعد أُحد، حيث قُتِل حمزة ومُثِّل به، فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: "لَئِنْ ظَهَرْنا عَلَيْهِمْ لَنُمَثِّلَنَّ بِثَلاثِينَ رَجُلا مِنْهُمْ " فلما سمع المسلمون بذلك، قالوا: والله لئن ظهرنا عليهم لنمثلنّ بهم مُثْلة لم يمثِّلْها أحد من العرب بأحد قطُّ فأنزل الله (وَإِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُمْ بِهِ وَلَئِنْ صَبَرْتُمْ لَهُوَ خَيْرٌ لِلصَّابِرِينَ) ... إلى آخر السورة.[79]

Bize İbn Ḥumeyd Seleme'den, o da Muḥammed b. İsḥâḳ'tan, o da bazı arkadaşlarından ʿAtâʾ b. Yesâr'ın şöyle dediğini aktarmışlardır: "en-Naḥl Sûresi bütünüyle Mekke'de inmiştir ve mekkîdir. Ancak Uḥud sonrası Medîne'de, Ḥamza'nın şehit edilip ona müsle yapılmasının ardından inen sonundaki üç âyet hariç. Bu olay üzerine Hz. Peygamber: "Şâyet onları elime geçirirsem onlardan otuz kişiye/adama müsle yapacağım." dedi. Bunu duyan müslümanlar da: "Şâyet onları elimize geçirirsek onlara daha önce araplardan hiçbir kimsenin kimseye yapmadığı gibi bir müsle yapacağız." dediler. Bunun üzerine Allâh "*Eğer (bir suçtan dolayı) ceza verecek olursanız size yapılan azab ve cezanın misli ile ceza verin. Ama sabrederseniz, elbette o, sabredenler için daha hayırlıdır."* âyetini sûrenin sonuna kadar indirdi."

Âyete dair sebeb-i nuzûl rivayeti olmasa da ayetin mekkî olduğuna dair rivayetler:

Az evvel aktardığımız İbn Zeyd rivâyeti ve aşağıdaki rivayet bu özelliği taşımaktadır.

وقوله جل وعز وإن عاقبتم فعاقبوا بمثل ما عوقبتم به قال قتادة لما مثلوا بحمزة رضي الله عنه قال لنمثلن بهم فأنزل الله جل وعز هذه الآية وروى علي بن الحكم عن الضحاك قال نزلت هذه الآية قبل القتال وقبل سورة براءة.

قال أبو جعفر[80] وهذا القول أولى وقد قال زيد بن أسلم نحوه قال لما قدم رسول الله صلع المدينة أذن له في جهاد المشركين والغلظة عليهم ويدلك على أن هذا نزل بمكة قوله تعالى ولاتك في ضيق مما يمكرون وأكثر مكرهم وحزنه صلع عليهم كان بمكة.

فأما حديث أبي هريرة وابن عباس لما قتل حمزه رحمة الله عليه قال النبي صلع لأمثلن بسبعين منهم فنزلت وإن عاقبتم

"Bu(rivâyet) murseldir ve içerisinde isimlendirilmeyen mubhem bir kişi vardır. Başka bir tarîkle muttasıl olarak nakledilmiştir." Bkz.: İbn Keşîr, *Tefsîru'l-Ḳurʾâni'l-Azîm*, 4/614; el-Albânî, *Silsiletu'l-Ehâdîs ed-Daîfe,*2/26-27. el-Albânî ise İbn Keşîr'in işaret ettiği bu muttasıl rivâyetin de (yukarıda yer alan Ebū Hureyre I ve II rivâyetleri) zayıf olduğunu, gerekçesiyle birlikte söylemiştir. Bkz.: el-Albânî, *Silsiletu'l-Ehâdîs ed-Daîfe,*2/28.

[74] Muḥammed b. Ḥumeyd b. Ḥayyân et-Temîmî Ebū ʿAbdillâh er-Râzī (?). Münker haberleri çoktur. (Yaʿkūb b. Şeybe); Rivâyetleri hakkında şüpheler vardır. (Buḫârī); Râvî olarak itibar edilmez. (en-Nesâʾī); Güvenilir değildir, mezhebi kötüdür. (Cūzecânī); Ondan rivâyet edilen herşeyden dolayı onu eleştirdik. (Ṣâliḥ b. Muḥammed el-Esedī) Bkz.: el-ʿAsḳalânī, *Tehẕîbu't-Tehẕîb*, 9/111-115.

[75] Ebū ʿAbdillâh Seleme b. el-Faḍl el-Ebraş el-Enṣârī (191/807). Münker ve kabul edilmez rivâyetleri vardır. (Buḫârī); Rivâyetlerine güvrenilmez. (Ebū Zurʿa); Râvî olarak güvenilir, kendisinden de rivâyet yazılabilir ancak rivâyetlerine itimat edilmez, ihticâca ehil değildir. (Ebū Ḥâtim); Rivâyetleri zayıftır. (en-Nesâʾī); Şiḳadır (İbn Ḥibbân, İbn Saʿd) Bkz.: el-ʿAsḳalânī, *Tehẕîbu't-Tehẕîb*, 4/135-136.

[76] Ebū ʿAbdillâh Muḥammed b. İsḥâḳ b. Yesâr b. Ḫıyâr el-Muṭṭalibī el-Ḳuraşī el-Medenī (151/768). Tâbiʿînin küçüklerindendir. Hakkında en çok tartışma bulunan kişilerdendir. Kendisini çok ağır eleştirenler de olmuştur. Hatta es-Suyūṭī onu mudellis olarak anmıştır. Ancak buna rağmen şiḳa kabul edenler de vardır. Örneğin: Şiḳadır. (İbn Ḥibbân); şadūktur. (Ebū Zurʿa ed-Dimeşḳī, Yaʿkūb b. Şeybe). Bkz.: el-ʿAsḳalânī, *Tehẕîbu't-Tehẕîb*, 9/34-41; Ebū'l-Faḍl Celâluddīn ʿAbdurraḥmân b. Ebī Bekr es-Suyūṭī (911/1505), *Esmâʾu'l-Mudellisīn*, thk.: Maḥmūd Muḥammed Maḥmūd Ḥasen Neṣṣâr, Dâru'l-Cīl, Beyrūt t.y., s. 81. Ayrıca İbn İsḥâḳ hakkındaki görüşlere dair geniş bir değerlendirme ve İbn İsḥâḳ'ın diğer isnad grupları-zincirleri için. Bkz.: Mehmet Akif Koç, *İsnâd Verileri Çerçevesinde Erken Dönem Tefsir Faaliyetleri (İbn Ebī Ḥâtim (ö. 327/939)Tefsiri Örneğinde Bir Literatür İncelemesi)*, Kitâbiyât Yay., Ankara 2003, s. 60-63.

[77] Bu râvînin kim olduğu tespit edilememiştir.

[78] ʿAtâʾ b. Yesâr el-Hilâlī el-Medenī (103/721). Tâbiʿînin büyüklerindendir. İttifakla şiḳadır. (İbn Maʿīn, Ebū Zurʿa, en-Nesâʾī, İbn Ḥibbân vd.) Pek çok rivâyeti kutub-i sittede yer almaktadır. Bkz.: el-ʿAsḳalânī, *Tehẕîbu't-Tehẕîb*, 7/194-195; el-Mizzī, *Tehẕîbu'l-Kemâl*, 20/125-127.

[79] Eṭ-Ṭaberī, *Câmiʿu'l-Beyân*, 17/323.

[80] Bu Ebū Caʿfer eṭ-Ṭaberī değildir, en-Neḥḥâs'ın kendisidir.

فعاقبوا بمثل ما عوقبتم به فإسنادهما ضعيف.[81]

"Ḳatâde demiştir ki Ḥamza'ya (r.a.) müsle yaptıkları zaman muhakkak biz de onlara müsle yapacağız dedik ve ardından Allâh bu âyeti "*Eğer (bir suçtan dolayı) ceza verecek olursanız …..…ceza verin."* indirdi.

ʿAlî b. el-Ḥakem'in eḍ-Ḍaḥḥâk'tan aktardığına göre o demiştir ki bu âyet savaştan/savaş hükmünden ve Berâʾe (et-Tevbe) sûresinden önce inmiştir.

Ebû Caʿfer bu söz daha evlâdır demiştir. Ayrıca Zeyd b. Eslem de benzerini söylemiştir: "Rasûlullâh (s.a.v.) Medîne'ye geldiklerinde ona müşriklerle savaşma ve onlara sert davranma izni verildi." Bu da sana gösterir ki Allâh'ın "*Kurdukları tuzaklardan telaş edip sıkıntıya düşme!*" sözü Mekke'de inmiştir. Sonra Hz. Peygamber (s.a.v.) Mekke'deyken onların tuzakları artmış ve onu üzmüştür.

Ebû Hureyre ve İbn-i ʿAbbâs'ın "Ḥamza (r.a.) öldürüldüğünde Hz. Peygamber (s.a.v.) onlardan yetmiş kişiye müsle yapacağız dedi ve ardından bu âyet indi "*Eğer (bir suçtan dolayı) ceza verecek olursanız …..…ceza verin."* hadisine gelince her ikisinin de isnadı zayıftır."

أخرج ابن مردويه عن ابن عباس رضي الله عنهما قال : نزلت سورة النحل بمكة وأخرج ابن مردويه عن ابن الزبير مثله[82]

İbn Merduveyh (410/1019) İbn-i ʿAbbâs ve İbnuʾz-Zubeyr'den "en-Naḥl Sûresi Mekke'de inmiştir." sözünü nakletmiştir.

Âyetin medenî olduğuna dair delil gösterilen (yukarıdaki) rivâyetler şunlardır:

- Sebeb-i nuzûl rivâyeti olarak yukarıda geçen rivâyetler.
- Ebû Hureyre I: onu parçalanmış bir şekilde görünce.
- Ebû Hureyre II Rivâyeti: şehit edildiği sırada.
- İbn ʿAbbâs Rivâyeti Rivâyeti: Ḥamza'nın şehit edildiği ve ona müsle yapıldığı gün.
- Ebû Hureyre III Rivâyeti: Hamza şehit edilince.
- ʿAtâʾ b. Yessâr Rivâyeti: Hamza'nın şehit edildikten ve ona müsle yapıldıktan sonra.
- Ubeyy b. Kaʿb Rivâyeti: Mekke fethedildiği gün.

Değerlendirme

- Ebû Hureyre I rivâyetinde sebeb ifade etmede kesinlik arz eden فنزلت ibaresi yer almaktadır. İlgili olay ile âyetin nuzûlü arasında zaman uyumu/peşisıralık mevcuttur.
- Ebû Hureyre II rivâyeti, bu üç âyetin hepsinin değil sadece 126. âyetin medenî olduğuna delâlet etmektedir. Bu rivâyette sebeb ifade etmede kesinlik arz eden فنزل جبريل عليه السلام على محمد صلى الله عليه وسلم بهذه السورة **وقرأ** ibaresi yer almaktadır. İlk rivâyet gibi ilgili olay ile âyetin nuzûlü arasında zaman uyumu/peşisıralık mevcuttur. Ancak bu rivâyette **وقرأ** ibaresi bu âyetin daha önceden bilinen bir âyet olduğuna işaret olabilir.
- Bu iki rivâyette de yer alan râvî Ṣâliḥ -İbn Beşîr el-Merî- hadis alimlerince zayıf görülmüş ve munkeru'l-hadîs olarak nitelenmiştir. Ayrıca bu sebeple her iki rivâyet de oldukça zayıf kabul edilmiştir. Bu durum bu iki hadisin güvenilirliğini zayıflatmaktadır.
- İbn ʿAbbâs rivâyetinde sebep ifade etmede kesinlik arz eden فأنزل الله kalıbı kullanılmıştır. Ancak bu rivâyetin senedini el-Albânî, İbn Ebî Leylâ'dan itibaren peşpeşe üç zayıf râvîyi barındırdığı için zayıf olarak nitelendirmiştir. Seneddeki bu râvîlerin sıhhat bakımından durumları ilgili dipnotlarda açıklanmıştır.
- Ebû Hureyre III rivâyetinde sebep ifade etmede kesinlik arz eden فنزل جبريل بخواتيم سورة النحل والنبي صلى الله عليه وسلم واقف ibaresi yer almaktadır. Ancak bu ibarede indirilen âyetler *en-Naḥl*

[81] Ebū Caʿfer Aḥmed b. Muḥammed b. İsmâʿīl en-Neḥḥâs (338/950), *Meʿânī el-Ḳurʾâni'l-Kerīm*, thk. Muḥammed ʿAlī eṣ-Ṣâbūnī, Ummu'l-Ḳurâ Üniversitesi Yay., Mekke 1409/1989, 4/112-113.

[82] Ebū'l-Faḍl Celâluddīn ʿAbdurraḥmân b. Ebī Bekr es-Suyūṭī (911/1505), *ed-Durru'l-Mensūr fī't-Tefsīri bi'l-Me'ŝūr, thk.: ʿAbdullâh b. ʿAbdulmuḥsin et-Turkī, Merkezu Ḥicr, Ḳâhire 1424/2004,* 9/5.

Sûresi'nin sonu olarak nitelendirilmiştir. Bu ise bize bu âyetlerin daha önceden indiği, yerinin dahi bilindiği, bu nedenle *en-Naḥl Sûresi'nin sonu* diye ifade edildiğini düşündürmektedir. Zira sebeb-i nuzûl rivâyetlerinde genellikle *"şöyle şöyle oldu, bunun üzerine şu âyet indi."* tarzında ifadeler yer almaktadır. Bu konuda şu akla gelebilir: "Bu bilgiyi aktaran ilk râvî yani sahâbî, bilgiyi aktardığı esnada, bu âyetlerin en-Naḥl Sûresi'nin sonu olduğunu bildiği için, bu rivâyeti aktarırken hangi âyetten bahsedildiği kolay anlaşılsın diye böyle demiş olabilir mi?" Buna cevaben şöyle diyebiliriz: Rivâyetleri aktaran ilk râvî yani sahabe, başka âyetlerin inişine dair bilgileri aktarırken de, bu bilgiyi aktardığı sırada o âyetin hangi sûreye ait olduğunu bilmektedir. O halde bu bilgileri aktarırken de mevzunun kolay anlaşılabilmesi için *falanca sûrenin şu âyeti vs.…* gibi ifadeler kullanabilirdi. Ancak özellikle bu üç âyetle ilgili yukarıdaki ifade kullanılıp başka âyetlerde benzeri ifadelerin kullanılmaması bizim bu âyetlerin daha önceden indiği ve sahabece bilindiği düşüncemizi desteklemektedir.

- Et-Tirmiẕî'nin Ḥasen kabul ettiği Ubeyy b. Kaʿb rivâyetinde âyetle ilgili indiği düşünülen olay anlatılmakta, aradan yaklaşık 3 sene sonra gerçekleşen Mekke fethinde, ardından Allâh şu âyeti indirdi denilmektedir. Bu rivâyete binaen âyetin, hükmü önce gerçekleşen ama nuzûlü geciken/tehir edilen âyetlerden olduğu düşünülmüştür. Rivâyette yer alan فلما كان يوم فتح مكة انزل الله ibaresi tam olarak sebep ifade etmede neredeyse kesinlik arz eden ibarelerden değildir. Bu nedenle rivâyet daha çok, fetih gününde elleri güçlenen ve kendilerine Uḥudda yapılan eziyetleri hatırlayan müminlerin, bu durumla âyet arasında bağ kurduklarını gösterebilir. Ancak şunu da söylememiz gerekir ki ibaredeki kelimelerin zâhiri de âyetin Mekke fethinde indirildiği anlamını barındırmaktadır. Zira müminlerin içinde bulundukları ruh hali, güçlü konumda olmaları, yaşadıkları bir çok eziyet, onlarda Mekkeli müşriklerden öc alma düşüncesini uyandırmış olabilir ve bu nedenle âyetin burada tekrar indirilmiş olabileceğini düşünebiliriz. Bu âyete dair aktarılan rivâyetler içerisinde senedi en güvenilir ve sahih olan rivâyetin de bu rivâyet olması yukarıdaki düşüncelerimizi destekleyici niteliktedir.
- ʿAtâʾ b. Yessâr rivâyetinde sebep ifade etmede neredeyse kesinlik arz eden فأنزل الله kalıbı kullanılmıştır. Bu da âyetlerin medenî olduğuna delâlet edecektir. Ancak rivâyette yer alan râvîlerden, hadis alimlerince ittifakla sika kabul edilen ilk râvî ʿAtâʾ b. Yesâr dışındakiler hakkında pek çok olumsuz görüş dile getirilmiştir. İbn Keşîr bu rivâyeti şu sözleriyle zayıf kabul etmiştir: "Bu (rivâyet) murseldir ve içerisinde isimlendirilmeyen yani mubhem bir kişi vardır. Başka bir tarîkle muttasıl olarak nakledilmiştir."[83] el-Albânî ise İbn Keşîr'in işaret ettiği bu muttasıl rivâyetin de (yukarıda yer alan Ebû Hureyre I ve II rivâyetleri) zayıf olduğunu söylemiştir.[84] Bu nedenler de bize bu rivâyetin ve delâletinin güvenililirlik açısından sorunlu-zayıf olduğunu düşündürmektedir.
- Âyetin iniş sebebine dair bilgi veren ve haklarında değerlendirmelerde bulunduğumuz rivâyetlerden İbn ʿAbbâs ve Ebû Hureyre I, II ve III rivâyetlerinde Hz. Peygamber'in müsle yapacağına dair sözü/yemini dile getirilmişken Ubeyy b. Ka'b rivâyetinde sahabenin müsle yapacaklarına dair yemini/sözü aktarılmıştır. Atâ b. Yesâr rivâyeti hem Hz. Peygamber'in hem de sahabenin müsle yapacaklarına dair yeminlerini/sözlerini aktarmaktadır. Bu rivâyetler yaşanan olay karşısında kimin müsle yapma sözü verdiği açısından da düşünülebilir. Ṭâʾif seferine gittiğinde çok kötü bir şekilde karşılanan, davetine sert bir şekilde red cevabı verilen, dönüş yolunda taş atılarak ve yürüdüğü yerlere dikenler dökülerek eziyet edilen, bu durumda bile, ne dilerse yapmak üzere Allâh'tan emir alarak yanına gelen Cebrâʾîl (a.s.)'ın Ṭâʾiflileri helak etme teklifini kabul etmeyip onlar için hayır duada bulunan ve alemlere rahmet olarak gönderilen Hz. Peygamber'in, Uḥud'daki karşılaştığı bu elim olay üzerine de olsa beddua

[83] İbn Keşīr, *Tefsīru'l-Ḳurʾâni'l-Aẓīm*, 4/614; el-Albânī, *Silsiletu'l-Ehâdīş eḍ-Ḍaʿīfe*, 2/26-27.
[84] el-Albânī, *Silsiletu'l-Ehâdīş eḍ-Ḍaʿīfe*, 2/28.

etmesi aklımıza yatmamaktadır. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in müsle yapacağına dair sözünü aktaran rivâyetlere, bu açıdan da soru işaretiyle bakılabileceğini düşünüyoruz.

- İbn Zeyd rivâyetinde, sebep ifade etmede neredeyse kesinlik arzeden فنزل القرآن ibaresi kullanılmıştır. Rivâyette müşriklerin müslümanlara kötü muamelede bulundukları, bu nedenle müslümanların da bundan rahatsız oldukları ve içlerinden güçlü olan kişilerin müşriklere karşılık vermek için Hz. Peygamber'den izin istedikleri, buna binaen bu âyetin indiği aktarılmıştır. Buna binaen dileyen müslümanlar, kendilerine yapılan kadar müşriklere karşılık verebileceklerdi. Ancak yine de sabretmenin daha iyi olduğu belirtilmişti.
- İbn Zeyd'in aktardığı bu olayla örtüşen/birbirini tamamlayan bir durumu İbn Hişâm da şöyle aktarmıştır: "Ebu Cehil şerefli ve güçlü birisinin Müslüman olduğunu duyunca, 'Senden daha iyi olan babanın dinini terk ettin ha! Biz, senin aklının kıt, görüşünün hatalı olduğunu söyleyeceğiz, şerefini aşağılayacağız.' diyerek, onu ayıplayıp, küçük düşürürdü. Eğer bu kişi tacir ise, 'Allâh'a yemin olsun ki, ticaretini revaçtan düşüreceğiz, sermayeni yok edeceğiz.' diyerek, onu tehdit ederdi. Eğer bu kişi güçsüz ise, onu döverdi, insanları da buna teşvik ederdi."[85] Ebû Cehil özelinde anlatılan bu tavır, Mekkeli müşriklerin ileri gelenlerinin genel tavrıydı. Şu halde bu iki rivâyet arasındaki uyum daha önceki nuzûl ortamı-âyet bağlamı ilişkilerinden daha uyumlu/makul bir ilişki gibi görünmektedir. Ayrıca Hz. Ḥamza ve Hz. Ömer'in müslüman olmaları,[86] anlatılan olayların yaşanmasını muhtemel kılmaktadır. Zira müslümanlar o ikisinin islamından sonra güç kazanmaya başlamıştı. Hatta islamın yayılması ivme kazanmıştı. Çünkü onlar gibi güçlü kimseler, müşriklerin yaptıkları kötü muamelelere karşı çıkma cesareti ve gücününü kendilerinde barındırmaktaydılar. Bu durumda 615 yılının Ekim ayından sonra bunun gibi olayların yaşandığı ve dolayısıyla en-Naḥl 126. âyetin (aralarındaki sıkı bağ nedeniyle) 127 ve 128. âyetlerle beraber 615 yılının Ekim ayından sonra yakın bir tarihte indiği düşünülebilir.[87]
- İbnu'l-Ḥaṣṣâr, âyetin mekkî bir sûrede bulunması sebebiyle önce Mekke'de, ikinci olarak Uḥud'da ve son olarak Mekke'nin fethinde indirildiğini söylemektedir. Bunlardan ikinci ve üçüncü inişin hatırlatma mahiyetinde olduğunu ve tekrâr-ı nuzûl türünden olduğunu söylemiştir. Âyetin sadece mekkî bir sûrede olması, o âyetin de mutlaka mekkî olacağını kesin olarak göstermeyecekttir. Zira bunun aksine pek çok örnek verilebilir.[88] Bu nedenle İbnu'l-Ḥaṣṣâr'ın âyetin mekkî olduğuna dair delillendirmesini yeterli görmemekteyiz.[89] Ancak şunu da ifade etmeliyiz ki âyetin mekkî olduğuna dair başka verilerin ve az önceki değerlendirmelerimizin, onun bu kanaatini desteklediğini düşünmekteyiz.

---

[85] Ebū Muḥammed Cemaluddīn ʿAbdulmelik b. Hişâm (213/828), *es-Sīratu'n-Nebeviyye*, thk: Ṭâhâ ʿAbdurra'ūf Sa'd, Dâru'l-Cīl, Beyrūt 1411/1991, 2/162.

[86] Risâletin 6. yılının Zilhicce ayında / 615 yılının Ekim ayında/Hz. Ömer'in islamından 3 gün önce; Hz. Ömer risâletin 6. yılının Zilhicce ayında / 615 yılının Ekim ayında müslüman olmuştur.

[87] Ali Rıza Gül de bu âyetler hakkında, İbn Zeyd rivâyeti ile İbn Hişâm rivâyeti arasında ilişki kurarak aynı sonunca ulaşmıştır. Bkz: Gül, "Ḳurʾân Âyetlerini Tarihlendirme", s. 217-218.

[88] Es-Suyūṭī, *el-İtḳân*, 1/44-50.

[89] İbnu'l-Ḥaṣṣâr ʿAlī b. Muḥammed b. Muḥammed Ebū'l-Ḥasen el-Ḫazrecī el-Fâsī (611/). Babasına nispet edilerek el-Ḥaṣṣâr diye de zikredilmiştir. Kaynaklarda İbnu'l-Ḥaṣṣâr'a ait bazı eserler zikredilmiştir. Bunların Nâsiḫ ve Mensūḫ'a dair bir kitap, iʿcâzu'l-Ḳurʾân'a dair bir makale, usūlcüler nezdinde neshin ne olduğuna dair bir makale ve mekkī-medenī sūreler ve sūre tertibine dair bir kasideden ibarettir. Bkz.: Ancak şu ana kadar bu eserlere ulaşılamamıştır. Sadece buralardan alınma bazı fikirleri ve mekkī-medenīye dair kasidesi es-Suyūṭī'nin *İtḳân*'ında (1/37) yer almaktadır. Belki de onun bu eserleri bulunabilirse, onun âyetin mekkī olduğuna dair fikrinin başkaca delillerine ulaşılabilir ve bu delillerin yeteri kadar/ikna edici nitelikte olup olmadıkları tekrar incelenebilir. Bkz.: Zekiyyudīn Ebū Muḥammed ʿAbdulʿaẕīm b. ʿAbdilḳavī el-Munzẕirī, *et-Tekmile li Vefeyâti'n-Neḳale*, Muessesetu'r-Risâle, Beyrūt 1405/1984, 2/309; eẕ-Ẕehebī, *Târīḫu'l-İslâm ve Vefeyâtu'l-Meşâhīri ve'l-Eʿlâm*, thk. ʿUmar ʿAbdusselâm Tedmurī, Dâru'l-Kitâbi'l-ʿArabī, Beyrūt 1407/1987, 44/78.

- en-Neḥḥâs, İbn ʿAbbâs ve Ebû Hureyre'den gelen rivâyetlerin isnadlarının zayıf olduğunu söylemiştir. Ayrıca eḍ-Ḍaḥḥâk'tan naklen "*Eğer (bir suçtan dolayı) ceza verecek olursanız … ceza verin.*" âyetinin savaş hükmünden önce indirildiğini söylemiş, bu fikri Zeyd b. Eslem'den gelen rivâyetle destekleyerek tercih etmiştir. Buna göre en-Neḥḥâs, bu âyetlerin mekkî olduklarını dile getirmiştir.
- en-Neḥḥâs'ın düşüncesinin tarihi gerçekliklerle ve âyetlerin bağlamı ile uyumlu olduğu kanaatindeyiz. Zira gerçekten de müşriklerle savaşa Medîne'de izin verilmiştir. Ayrıca âyetin bağlamı, yapılan her türlü eziyete rağmen biraz daha sabırlı olmayı, müşrikleri iyilikle, hikmetle ve güzel sözle iknaya çalışmayı emretmektedir. (Biraz daha güçlenmek, söz söylediğinde tesirli olabilmek ve gerektiğinde yaptırım uygulayabilmek için sabırlı olma ve bazı şeyleri alttan alma tavsiyesi ise içinde bulunulan şartlar gereği Mekke'de söz konusu olmuştur.[90])
- İbn Merduveyh de senedi zikretmeksizin İbn ʿAbbâs ve İbn Zubeyr'den en-Naḥl sûresinin Mekke'de indiğini aktarmıştır.
- Elde ettiğimiz veriler ve şu ana kadar yaptığımız değerlendirmeler neticesinde bu âyetlerin Hz. Ḥamza ve Hz. Ömer'in müslüman olmalarının ardından yani risâletin 6. yılının Ẕulḥicce ayından/615 yılının Ekim ayından sonra yakın bir tarihte indirilmiş oldukları düşüncesine ulaşmış bulunuyoruz.
- İbnu'l-Ḥaṣṣâr'ın âyetlerin luzûmu gereği tekrar indirildiği, tekrâr-ı nuzûlden olduğu kanaatine göre bu âyetler önce Mekke'de, ikinci olarak Uḥud'da ve son olarak Mekke fethinde indirilmiştir. Onun bu düşüncesinin ise, yukarıda verilen rivâyetleri cem etme/orta yolu bulma çabasının/rivayetlerin herhangi birini diğerine feda ya da tercih edemeyeşinin bir sonucu olduğunu düşünüyoruz.

Sonuç

Tekrâr-ı nuzûl tamlaması, bir âyetin ilk inişinden sonra ihtiyaca binaen, karşılaşılan yeni bir durumun gereği olarak hatırlatma mahiyetinde indirilişini ifade etmesi için ihdas edilen ve literatürde kullanılan bir tamlama olup, falanca âyet *tekrar indirilmiştir* diye usûl kitaplarımızda yer almıştır.

Tekrâr-ı nuzûl meselesi, doğrudan nuzûl ile ilgili olmasına rağmen, erken dönem diye tabir edilen ilk 3 hicrî asrın meselesi olmayıp sonradan üretilen yapay bir meseledir. Bu ironik durum sonraki kuşakların esasta sorun olmayan bazı şeyleri, belki de kendilerine gelene kadar biriken karmaşık bilgi ve yorum yığını nedeniyle sorun edinmelerinden kaynaklanmıştır. *Tekrâr-ı nuzûl* meselesinin de bu sorunlardan birisine çözüm bulma arayışlarının bir sonucu olarak bakılabilir.

Bir âyetin tekrâr-ı nuzûlden olması, yani hatırlatma maksatlı tekrar indirilmesi, daha önce hiç gelmemiş yeni bir âyetin gelmesi gibi algılanmamalıdır. Hz. Peygamber'e gelen her âyet katiplere yazıdırıldığına göre, Ḳurʾân'da da farklı sûrelerde birbirinin aynı pek çok âyet oldğuna yani her gelen âyet tekrar yazıldığına göre, hatırlatma maksatlı bile olsa bir âyet birden fazla *inmiş* olsaydı onların da ayrıca yazılması gerekirdi. Bu durumda hatırlatma mahiyetinde 'indirildi' denilen bu âyetler için gerçekten de 'indirildi' ibaresini kullanmak yani bu durumu tekrâr-ı nuzûl olarak adlandırmak isabetli bir tesmiye olarak görünmemektedir. Netice itibariyle ulûmu'l-Ḳurʾân eserlerimizde yer alan bu isimlendirmenin değiştirilmesi ve durumu daha doğru tarif edecek bir isimlendirme bulunmasının gerektiği kanaatindeyiz. Bu noktada biz şu iki öneriyi ilim ehlinin dikkatlerine sunmak istiyoruz:

- Önceden İndirilmiş Bir Âyeti Vahyin Hatırlatması - تذكير الوحي بآية سابقة النزول
- Önce İndirilenin Hatırlatılması - تذكير النزول السابق

[90] Krş: Muhammed Coşkun, *Ḳurʾân Yorumunda Sīret-Nuzūl İlişkisi*, Fikir Yay., İstanbul 2014.

Bu araştırma göstermiştir ki sebeb-i nuzûl rivayetlerinin değerlendirilmesi, tercihi vs. gibi konular, sened-metin analizi, akabinde tarihsel-anlamsal/metinsel bağlam dikkate alınarak bütüncül bir değerlendirme neticesinde önemli ve isabetli sonuçlar verecek, *Tekrâr-ı nuzûl* gibi bir meselenin de sorun omaktan çıkması hatta ortadan kalması için yeterli ve ilmi bir yöntem olacaktır. Bir durum olması hasebiyle literatürdeki bu konuya dair yazılanların ise önerilen başlıklar altında düşünülerek bir zemine oturtulabileceği ve bir çerçeveye konulabileceği kanaatindeyiz.

Naḥl suresi 126, 127 ve 128. âyetleri, Hz. Ḥamza ve Hz. Ömer'in müslüman olmalarının ardından yani risâletin 6. yılının Ẕulḥicce ayı/615 yılının Ekim ayından sonra yakın bir tarihte, kısacası Mekke'de indirilmiştir. Ayetlerin medenî olduklarına dair düşünceler, delil gösterilen rivayetlerin sened ve metin analizleri neticesinde isabetsiz görülmüştür. Yine ayetlerin hem mekkî hem de medenî oldukları yönündeki düşünceler ise rivâyetleri cem etme/orta yolu bulma çabasının, başka bir deyişle rivayetlerin hiç birini heba etmeme çabasının bir sonucu olarak görülmüştür.

Kaynakça

ʿAbbâs', Faḍl Ḥasen, *İtḳanu'l-Burhân fî ʿUlûmi'l-Ḳurʾân*, Dâru'l-Furḳân, 1418/1997.

Ahmed, Abdurrezzak Huseyin, "Kabul ile Red Arasında Nüzûl'ün Tekrarı Meselesi –I", çev. Enes Temel, *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2017, cilt: 4, sayı: 7, ss. 313-338.

el-Albânî, Muḥammed Nâṣiru'd-Dîn el-ʿHâc Nûḥ (1420/1999), *Silsiletu'l-Eḥâdîṣ eḍ-Ḍaʿîfe ve'l-Mevdûʿa ve Eseruhâ es-Seyyiʾu fi'l-Umme*, Dâru'l-Meʿârif, Riyâḍ 1412/1992.

Aldemir, Halil, "Esbâb-ı Nüzûl Rivayetleri Arasında Görülen Çelişkiler ve Geliştirilen Çözüm Yollarının Tahlili", *EKEV Akademi Dergisi*, 2011, cilt: 15, sayı: 48, s. 141-159.

el-ʿAsḳalânî, Şihâbuddîn Aḥmed b. ʿAlî b. Ḥacer (852/1449), *Tehẕîbu't-Tehẕîb*, Dâru'l-Fikr, Ḳâhire 1404/1984.

Aygün, Abdullah, "Tefsir Tarihi Açısından Mükerrer Nüzûl Görüşünün Tenkidi", *Usûl:İslam Araştırmaları*, 2014, sayı: 21, ss. 39-66.

el-Beyhaḳî, Ebû Bekr Aḥmed b. el-Ḥuseyn b. ʿAlî (458/), *Delâilu'n-Nubuvve*, thk.: ʿAbdulmuʿṭî Ḳalʿacî, Dâru'l-Kutubi'l-ʿİlmiyye, Beyrût 1405.

Coşkun, Muhammed, *Ḳurʾân Yorumunda Sîret-Nuzûl İlişkisi*, Fikir Yay., İstanbul 2014.

Demirci, Muhsin, "Nas-Olgu İlişkisi Açısından Mükerrer Nüzul", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2001, sayı: 20, ss. 5-21.

Gül, Ali Rıza, "Ḳurʾân Âyetlerini Tarihlendirmede Nuzûl Sebeplerinin Rolü", *Dînî Araştırmalar Dergisi*, c.7, ss. 191-220.

İbn Hişâm, Ebû Muḥammed Cemaluddîn ʿAbdulmelik (213/828), *es-Sîratu'n-Nebeviyye*, thk: Ṭâhâ ʿAbdurraʾûf Saʿd, Dâru'l-Cîl, Beyrût 1411/1991.

İbn Keşîr, Ebu'l-Fidâ' İsmâʿîl b. ʿUmer b. Keşîr el-Ḳuraşî ed-Dimeşḳî (774/1373), *Tefsîru'l-Ḳurʾâni'l-ʿAẓîm*, thk: Sâmî b. Muḥammed Selâme, Dâru Ṭaybe, b.y. 1999.

İbn teymiyye, 1972.

Koç, Mehmet Akif, *İsnâd Verileri Çerçevesinde Erken Dönem Tefsir Faaliyetleri (İbn Ebî Ḥâtim (ö. 327/939)Tefsiri Örneğinde Bir Literatür İncelemesi)*, Kitâbiyât Yay., Ankara 2003.

el-Mizzî, Yûsuf b. eẕ-Ẕekî ʿAbdurraḥmân Ebu'l-Ḥaccâc (742/1341), *Tehẕîbu'l-Kemâl fî ʿİlmi'r-Ricâl*, Muessesetu'r-Risâle, Beyrût 1400/1980.

el-Munẕirî, Zekiyyudîn Ebû Muḥammed ʿAbdulʿaẓîm b. ʿAbdilḳavî, *et-Tekmile li Vefeyâti'n-Neḳale*, Muessesetu'r-Risâle, Beyrût 1405/1984.

el-Muzeynî, Ḫâlid b. Suleymân, *el-Muḥarrar fî esbâbi nuzûli'l-Ḳurʾân (min ḫilâli'l-kutubi't-tisʿa) : dirâsetu'l-esbâb rivâyeten ve dirâyeten*, Dâru İbni'l-Cevzî, Riy3ad 1427/2006.

en-Neḥḥâs, Ebû Caʿfer Aḥmed b. Muḥammed b. İsmâʿîl (338/950), *Meʿânî el-Ḳurʾâni'l-Kerîm*, thk. Muḥammed ʿAlî eṣ-Ṣâbûnî, Ummu'l-Ḳurâ Üniversitesi Yay., Mekke 1409/1989.

Okuyan, Mehmet, "Kur'an'ın Nüzûlünde Taaddüt/Tekerrür Problemi", *İslami Araştırmalar Dergisi*, c. 14, sayı: 1, 2001.

Serinsu, Ahmet Nedim, *Ḳurʾân ve Bağlam,* Şule Yay., Ankara 2008.

es-Suyûṭî, Ebû'l-Faḍl Celâluddîn ʿAbdurraḥmân b. Ebî Bekr es-Suyûṭî (911/1505), *el-İtḳân fî ʿUlûmi'l-Ḳurʾân*, Thk. Muḥammed Ebû'l-Faḍl İbrâhîm, el-Mektebetu'l-ʿAṣriyye, Beyrût 2012.

……, *ed-Durru'l-Mensûr fî't-Tefsîri bi'l-Meʾşûr*, thk.: ʿAbdullâh b. ʿAbdulmuḥsin et-Turkî, Merkezu Ḥicr, Ḳâhire 1424/2004.

……, *Esmâʾu'l-Mudellisîn*, thk.: Maḥmûd Muḥammed Maḥmûd Ḥasen Neṣṣâr, Dâru'l-Cîl, Beyrût t.y..

……, *Lubâbu'n-Nuḳûl fî Esbâbi'n-Nuzûl, Dâru İḥyâi'l-ʿUlûm, Beyrût t.y.*.

eṣ-Ṣâyiʿ, Muḥammed b. ʿAbdurraḥmân b. Ṣâliḥ, *Nuzûlu'l-Ḳurʾâni'l-Kerîm*, Merkezu't-tefsîr li'd-dirâsâti'l-Ḳurʾâniyye, Riyad, 1997.

eṭ-Ṭaberî, Ebû Caʿfer İbn Cerîr Muḥammed b. Cerîr b. Yezîd (310/923), *Câmiʿu'l-Beyân fî Teʾvîli'l-Ḳurʾân*, thk: Aḥmed Maḥmûd Şâkir, Muessesetu'r-Risâle, b.y. 2000.

eṭ-Ṭayyâr, Musâʿid b. Suleymân b. Nâṣir, *Maḳâlât fî ʿUlûmi'l-Ḳurʾân ve Usûli't-Tefsîr*, Ḳurʾân Araştırmaları Tefsir Merkezi Yay., Riyâḍ 2015.

……, *el-Muḥarrar fî ʿUlûmi'l-Ḳurʾân*, el-Cemʿiyyetu'l-Ḫayriyyetu li Taḥfîẓi'l-Ḳurʾâni'l-Kerîm, Cidde 2006.

el-Vâḥidî, Ebû'l-Ḥasen ʿAlî b. Aḥmed b. Muḥammed en-Nisâbûrî (468/1076), *Esbâbu Nuzûli'l-Ḳurʾân*, thk: Kemâl Besyûnî Zaġlûl, Dâru'l-Kutubi'l-ʿİlmiyye, Beyrût 1411/1991.

Yazır, Elmalılı Ḥamdi b. Nuʿmân (1361/1942), *Ḳurʾân-ı Kerîm ve Yüce Meâli*, sad.: Dücâne Cündioğlu, Merve Yay., İstanbul t.y..

Yücel, Hasan, *Nahl Suresinin İçeriksel ve Biçimsel Analizi*, (Yayımlanmamış doktora tazi), AÜSBE Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dalı, Danışman: Halis Albayrak, ss. 1-334.

ez-Ẕehebî, *Târîḫu'l-İslâm ve Vefeyâtu'l-Meşâhîri ve'l-Eʿlâm*, thk. ʿUmar ʿAbdusselâm Tedmurî, Dâru'l-Kitâbi'l-ʿArabî, Beyrût 1407/1987.

Ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî ʿUlûmi'l-Ḳurʾân*, thk. Muḥammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm, Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabiyye Îsâ el-Bâbî el-Ḥalebî ve Şurakâuhû, Beyrût 1957.

ez-Zurḳânî, Muḥammed ʿAbdulazîm ez-Zurḳânî (1367/1948), *Menâhilu'l-ʿİrfân fî ʿUlûmi'l-Ḳurʾân*, Dâru İḥyâ'i-Kutubi'l-ʿArabiyye, Ḳâhire 1362/1994.